

HTD

HADİS TETKİKLERİ DERGİSİ

JOURNAL OF HADITH STUDIES مجلة بحوث الحديث

Cilt/Volume: VIII Sayı/Number: 1 Yıl/Year: 2010

من رئيس التحرير/ Editörden/Editorial

İbrahim HATİBOĞLU, İhtisas Dergiciğimizizin VIII. Yılına Girerken...

مقالات/ Articles/ Makaleler

Mehmet EFENDİOĞLU, Sahâbe Hukûku ve Ashâba Saygısızlığın Dinî Hükümü/
*The Rights of the Companions and The Religious Ruling About
Disrespectful Attitudes Towards Them*

Mustafa Celil ALTUNTAŞ, Osmanlı İlim Geleneğinde Buhârihânlık/
Buhârihânlık in Ottoman Scholarship

Ali Mohammad MIRJALILI&Majid DANESHGAR, A Glance on Main Sources of Fiqh al-
hadîth From the Point of view of Feyz Kâshânî's Book *al-Vâfi/Feyzi Kâshânî'nin el-Vâfi'si Nokta-i
Nazarından Fıkhü'l-hadîsin Temel Kaynakları*

Veli ATMACA, Hadislerde Hastalık ve Sağlık Anlamında Kullanılan Genel Kavramlar/
General Concepts of Health and Illness Used in Hadîths

Zişan TURCAN, Hadis Tarihciliği Bağlamında İbnü'l-Esir'in *Câmi'u'l-Usûl* Mukaddimesi/
*A Case Study on the Introduction of Câmi'u'l-usûl written by Ibn al-Asîr
-In the Context of the Hadîth's History-*

Ayşe Esra ŞAHYAR, Sahâbenin Tâbi'undan Hadis Rivâyeti/
Hadîth Transmission of Companions from Successors

ترجمة/ Translation/ Tercüme

Johann FUCK, Buhârî'nin Hadis Tedvîninin Rivâyet Tarihine Katkıları/
Beitrage zur Uberlieferungsgeschichte von Buhari's Traditionssammlung (Çev. Bekir EZER)

Sahâbe Hukûku ve Ashâba Saygısızlığın Dînî Hükümü

*Mehmet EFENDİOĞLU, Dr.**

“The Rights of the Companions
and The Religious Ruling About
Disrespectful Attitudes Towards
Them”

Abstract: The companions are the generation that was educated by the Prophet himself; the fist example of the İslamic way of life, and got the chance to serve to the Prophet and to be a bridge which transmitted the İslamic knowledge to the next generation. Based on their importance, majority of the ummah respected them and protected their rights, while only a minority which consisted of Shî'a, Khawâric, Mu'tazila, and Näsiba left this attitude and criticized them disrespectfully. What the religious ruling should be about these kinds of people occupied the scholars of al-salaf al-sâlihîn and ahl al-sunnah. In the present study the rulings about aforementioned sects which treated the companions disrespectfully and the bases of these rulings will be analyzed and their religious position will be evaluated.

Citation: Mehmet Efendioğlu, “Sahâbe Hukûku ve Ashâba Saygısızlığın Dînî Hükümü” (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)* VIII/1, 2010, pp. 7–32.

Key word: Ashâb, sahâba, swear, disrespectfulness, tâbiün, al-salaf al-sâlihîn.

I. Sahâbe Hukuku

A. Sahâbenin Tanımı

Sahâbî, lügat anlamı itibariyle dost ve arkadaş demektir. Terim olarak ise “Hz. Peygamber’le hayatta iken karşılaşan, ona iman edip kendisiyle arkadaşlık yapan ve inancını koruyarak vefat eden kimse” anlamında kullanılır. Çoğulu sahâbe ve ashâb şeklinde gelmektedir.¹

Bir kişinin sahâbî sayılabilmesi için, Hz. Peygamber’e ilk vahyin geliş tarihi olan milâdî 6 Ağustos 610 tarihi ile vefat yılı olan hicrî 12 Rebîulevvel 11 (7 Haziran 632) tarihleri arasında geçen yaklaşık 23 senelik peygamberlik süresi

* Diyanet İşleri Başkanlığı, Üsküdar Müftülüğü, efendioglul@hotmail.com

¹ Cemâleddin Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, I-XV, Beyrut: Dâru Sader ts., I, 519 (İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*); İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd ve dğr., I-VIII, Beyrut 1415/1995, I, 158.

içerisinde² hayatta bulunmuş, onu görmüş, kendisine inanmış ve Müslüman olarak vefat etmiş olması gerekir. Bu tarihler arasında hayatta bulunmamış, hayatta bulunsa bile Hz. Peygamber'e gelip görüşmek suretiyle iman etmemiş veya iman ettiği halde sonradan dinden çıkmış kimseler sahâbî sayılmazlar.³

B. Sahâbenin Değeri

Sahâbîler yüksek bir makama ve eşsiz bir şerefe sahiptiler. Onlar canlarını, mallarını ve değer verdikleri herşeylerini ortaya koyarak büyük bir fedakârlıkla Hz. Peygamber'e bağlanmışlar, Kur'an-ı Kerim'i tereddütsüz bir şekilde kabul edip onu öğrenmek ve öğretmek için çalışmışlar, İslâm dinine tam manasıyla teslimiyet gösterip onu yaşamak, yaşatmak ve hizmetinde bulunmak için adeta yarışmışlar, bundan dolayı Cenâb-ı Hak tarafından "insanlık için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmet,"⁴ Hz. Peygamber tarafından "insanlık tarihinin en hayırlı nesli"⁵ şeklinde tanımlanmışlardır. Sahip oldukları bu üstün meziyeti ve ayrıcalığı gösterdikleri teslimiyet, yaptıkları fedakârlıklar ve sergiledikleri örnek davranışlar sayesinde elde eden ashâb hakkında Kur'an-ı Kerim de övgü ile bahsetmiştir. Özetle söylemek gerekirse, Kur'an ashâbın *mu'tedil bir topluluk olduklarını* bildirmiş,⁶ *Allah ve Resûlü'ne iman edip tam teslimiyet gösterdiklerini ve büyük ecir kazandıklarını* belirtmiş,⁷ *Allah'ın kendilerinden, kendilerinin de Allah'tan razı olduklarını ve kendileri için ebedî olarak kalacakları cennetler hazırlandığını* haber vermiştir.⁸ Kendilerine *af, mağfiret ve büyük mükâfât va'd edilen*⁹ *bu seçkin neslin*¹⁰ *Allah ve Resûlü'ne yardım eden sadık mü'minler olduklarını,*¹¹ *ihtiyaç içinde bulunmalarına rağmen başkalarını kendilerine tercih ettiklerini ve kurtuluşu hak ettiklerini,*¹² *affedildiklerini,*¹³ *gerçek mü'minler olarak bağışlanacaklarını ve ahirette cömertçe rızıklandırılacaklarını*¹⁴ yine Kur'an-ı Kerim'de bizzat Cenâb-ı Hak belirtmekte ve değerlerine işaret etmektedir.

² Muhammed Rıza, *Muhammed Resûlüllâh (s.a.v.)*, Kahire 1385/1966, s. 59, 352.

³ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Mehmet Efendioğlu, "Sahâbe", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXV, 491-500.

⁴ Âl-i İmrân 3/110.

⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I-VI, Beyrut 1389/1969, V, 350 (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*).

⁶ el-Bakara 2/143.

⁷ Âl-i İmrân 3/172, 173.

⁸ et-Tevbe 9/100.

⁹ el-Feth 48/29.

¹⁰ en-Neml 27/59; Ebû'l-Fidâ İbn Kesir ed-Dimaşkı, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim* (nşr. M. İbrâhîm el-Bennâ ve dğr.), I-VIII, İstanbul 1984, V, 245.

¹¹ el-Haşr 59/8.

¹² el-Haşr 59/9.

¹³ et-Tevbe 9/111.

¹⁴ el-Enfâl 8/74.

Hz. Peygamber de ömrünü beraberlerinde geçirdiği ve fedakârlıklarını yaşayarak gördüğü ashâbdan bahsederken onları *insanlık tarihinin en hayırlı nesli*,¹⁵ *ümmetin en hayırlıları*,¹⁶ *cehennem ateşinin yakmayacağı kimseler*¹⁷ ve *cennetlikler*¹⁸ olarak tanıtmış, ayrıca ümmetin kendilerine *ikramda bulunmasını*,¹⁹ *iyilik etmesini*²⁰ ve *çekiştirmemesini*²¹ tavsiye etmiş, bütün bunlarla da onlara karşı saygısızca davranışlarda bulunmaktan uzak durulmasını istemiştir.²²

C. Sahâbenin Önemi

Aslında Kur'ân-ı Kerîm'de ve Hz. Peygamber'in hadislerinde nesil olarak faziletlerinden bahsedilen sahâbiler fert olarak diğer insanlardan farklı kimseler değildirler. Herkese göre fevkalâde bir üstünlükleri bulunmadığı gibi ma'sûm ve günahsız olmak gibi bir ayrıcalıkları da bulunmamaktadır. Ancak birtakım özellikleri var ki, kendilerinden sonra gelenlerin bunları elde etmesi mümkün olmadığı ve olamayacağı gibi onları güzel bir şekilde anmayı ve hayır duada bulunmayı zorunlu kılmaktadır.

Ashâb; yaşadıkları dönemde peyderpey inen Kur'ân âyetlerini hayatlarında tatbik etmek suretiyle yeni bir hayata kavuşmuş, Hz. Peygamber'in emir ve tavsiyeleri sayesinde Cahiliye hayat anlayışından sıyrılarak model alınacak bir toplum hâline gelmiş ve kendilerinden sonra gelen ümmete canlı birer örnek olmuşlardır. Kısacası onlar hata ve sevaplarıyla Peygamber Efendimiz'den sonra İslâm'ın ilk pratik numuneleridirler ve Kur'ân, Sünnet ve genel olarak İslâm'ın korunması ve doğru anlaşılması noktasında büyük öneme sahiptirler. Bundan dolayı Hz. Peygamber, ümmetin kendilerini örnek almasını tavsiye etmiş ve onların çizgisini getirdiği dinin ve kurduğu sistemin devamı olarak göstermiştir.²³

Ashâb; Kur'ân'ı, Sünnet'i ve genel olarak İslâm'ı Hz. Peygamber'in bizzat kendisinden alan, onu daha sonraki nesillere en doğru bir şekilde aktaran ve doğruluğu konusunda herhangi bir tereddüt bulunmayan güvenilir bir nesildir. Onların bir an için yok farz edilmesi veya güvenilirlikleri konusunda tereddüte düşülmesi Efendimizden alıp bize aktardıkları Kur'ân ve Sünnet'in

¹⁵ Buhârî, "Fezâilü ashâbi'n-nebi", 1; Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 211, 212.

¹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 350.

¹⁷ Tirmizî, "Menâkub", 57.

¹⁸ Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl fi süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl* (nşr. Bekir Hayyânî ve dğr., I-XVIII, Beyrut 1405/1985, XI, 539.

¹⁹ Süleyman b. Dâvûd et-Tayâlîsî, *el-Müsned*, Beyrut ts., s. 7.

²⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 26.

²¹ Buhârî, "Fezâilü ashâbi'n-nebi", 4; Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 221, 222.

²² Ashâbın faziletine dair geniş bilgi için bkz. Mehmet Efendioğlu, "Fezâilü's-sahâbe", *DİA*, XII, 534-538.

²³ Tirmizî, "İmân", 18.

tereddütle karşılanmasına zemin hazırlayacak, dolayısıyla İslâm kuşku duyulan bir din hâline gelecektir.²⁴

Ashâb; Allah Teâlâ'nın adını duyurmak ve yüceltmek, Resûl-i Ekrem Efendimizi müdâfaa etmek ve İslâm'ı yaymak uğruna çok önemli bedenî ve malî fedakârlıklarda bulunmuşlar, Hz. Peygamber'in bu konudaki bütün arzu ve isteklerini yerine getirmişlerdir. Onların bedenî ve malî fedakârlıkları kendilerinden sonra gelen nesilleri imrendirecek ve hayrette bırakacak niteliktedir. Ellerindeki mallarını Resûl-i Ekrem'in önüne getirip İslâm hizmetinde kullanılmasını sağlamak, çağrıda bulunduğu işlerini ve bütün bahaneleri terk ederek emrine itaat etmek en çok zevk aldıkları hususlardı. İslâm onların bu fedakârca davranışları sayesinde kök salmış ve dallanarak daha sonraki nesillere ulaşmıştır. Buna binaen, kendilerinden sonra gelen ümmetin onları hayırla yâd etmesi ve kendilerine saygılı davranması en azından şükran borcu olarak gereklidir.

Ashâb; âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber'i görerek, beraberinde yaşayarak ve hizmetinde bulunarak ömür geçiren ve bundan dolayı büyük bir şeref elde eden nasipli insanlardır. Kendilerinden sonra gelenler arasında -fazilet ve değer itibariyle hangi konumda bulunursa bulunsun- en yüksek mertebedeki insanlardan hiç birinin böyle bir şeref elde etmesi mümkün olmamış, bundan sonra da mümkün olmayacaktır. Sahâbe-i kirâmdan Abdülâh b. Mes'ûd'un da (ö. 32/652) ifade ettiği gibi onlara, Cenâb-ı Hakk'ın Efendimiz için seçtiği nasipli ve şanslı insanlar gözüyle bakmak, Hz. Peygamber'le görüşüp hizmetinde bulunmuş olma şerefine binaen saygıda kusur etmemek gerekir. Bu, Hz. Peygamber'e sevgi ve saygı açısından da önemli bir husustur.²⁵

Ashâbı değerli ve önemli kılan hususlardan biri şüphesiz Allah Resûlü'nü kendilerinden sonra gelen kuşaklara tanıtmada üstlendikleri roldür. Bu tanıma rolünün ifasında "*Hocayı yaşatan talebesidir*" ifadesi tam manasıyla tahakkuk etmiştir. Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimiz ve onun şahsiyeti ile ilgili bilinenler gözden geçirildiğinde, bunların hemen hemen tamamının ashâbdan nakledilen bilgiler olduğu görülür. Denebilir ki, ashâb olmasaydı bugün Kur'an-ı Kerim dışında Hz. Peygamber ve İslâm'la ilgili elde güvenilir hiçbir bilgi bulunmayacaktı. Bunun dışında, Kur'an-ı Kerim'in sûre ve âyetlerinin iniş sebepleri, hadislerin sebep-i vürûdu, Kur'an hükümlerinin pratik hayata tatbiki ve açıklanması ile Allah Resûlü'nün peygamberliği süresince yaptığı icraatlar ve bunlara benzer pek çok husus hep ashâbdan nakledilenler sayesinde bilinmektedir. Eğer ashâb olmasaydı bu noktalardaki birçok husus muğlak kalacak ve İslâm'ı doğru bir şekilde anlamak mümkün olmayacaktı.

²⁴ Nâsır b. Ali 'Âiz, '*Akîdetü Ehli's-sünne ve'l-cemâ'a fi's-sahâbeti'l-kirâm*, I-III, Riyad 1413/1993, II, 766 (Nâsır b. Ali 'Âiz, *Akîde*).

²⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 87; V, 54, 57; Tirmizî, "*Menâkıb*", 58.

D. Sahâbeye Saygı Duymanın Gereği

Sözü edilen üstün değerine ve önemine binaen her Müslüman'ın ashâbı hayırla yâd etmesi ve onlara saygıda kusur etmemesi gerekir. Zaten Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerîm'in "Rabbimiz! Bizi ve bizden önce inanmış olan kardeşlerimizi bağışla, kalbimizde mü'minlere karşı kin bırakma!"²⁶ anlamındaki âyetinde, ashâbdan sonra gelen mü'minlerden bahsederken onların özelliklerinden birinin kendilerini güzellikle anmak, hayır duada bulunmak ve kalplerde onlara karşı nahoş duygular taşımamak olduğunu belirtmektedir. Hz. Peygamber de ashâbına güzel davranmış, onların kusurlarını bağışlamış ve kendilerine hoşgörü ile muamelede bulunmuş, ayrıca daha sonra gelen nesillerin onları çekıştirmemelerini, iyilikte kusur etmemelerini ve saygısızlık sayılacak davranışlardan uzak durmalarını istemiştir. Zahirde beklenen bu muamele kalben de beklenmektedir. Efendimiz bizzat kendisi ashâba karşı içinde hoş olmayan bir kanaat veya düşünce taşımaktan yana değildir. Abdullâh b. Mes'ûd (ö. 32/652) tarafından nakledilen bir hadiste "Hiç kimse ashâbımdan herhangi biri hakkında nahoş bir şeyi gelip bana ulaştırmasın, çünkü ben yanınıza gönünde hiç bir peşin düşünce bulunmadığı halde çıkmayı arzuluyorum"²⁷ buyururken, ashâba karşı peşin fikir ve nahoş düşünce taşınmamasını, ayrıca onlar hakkında kötü haberler yayılmamasını istediği görülmektedir.

II. Sahâbe Konusunda Duyarlılık

Ashâbın Kur'ân ve Sünnet'te faziletine vurgu yapılarak ele alınması, Hz. Peygamber tarafından da ayrıcalıklı bir nesil olarak ilan edilmesi, Efendimizden sonra yaşayan Selef-i sâlihîn yani sahâbe ve tâbiûnu bu konuda duyarlı davranmaya sevk etmiş; ashâba değer vermek, sevgi ve saygı göstermek hayatın bir parçası hâline gelmişti. Bu bölümde "Büyük Sahâbiler", "Küçük Sahâbiler" ve "Büyük Tâbiiler" olmak üzere hicrî I. (VII) asırda yaşayan üç tabaka konu edilecek ve bunlardan sadece bir kısmının sahâbe konusunda gösterdikleri duyarlılığa örnekler verilecektir.

A. Büyük Sahâbilerin Duyarlılığı

Hz. Peygamberle görüşmüş ve ona hizmet etmiş olmanın önemini ve değerini Kur'ân âyetleri ile Resûl-i Ekrem Efendimizin hadislerinden ve bizzat kendisinden öğrenmiş olan sahâbe-i kirâm, ashâbın hukukunu gözetme, onlara saygılı davranma ve üstünlüklerini teslim etme konusunda gereken hassasiyeti göstermişlerdir. Hicrî 11 (632) yılında Hz. Ebû Bekir'in hilâfete geçmesiyle başlayan ve 110 (728) yılında son sahâbî Ebu't-Tufeyl Âmir b. Vâsile İbnü'l-Eska'nın vefatına kadar geçen zaman diliminde yaşamış çeşitli sahâbîlerin sözlerinde, davranışlarında ve tepkilerinde bunu görmek mümkündür. Bu konuda

²⁶ el-Hasr, 59/10.

²⁷ Tirmizî, "Menâkıb", 64.

en hassas davrananlardan biri Hz. Ebû Bekir idi. Hz. Ebû Bekir, mürtedler ve yalancı peygamberler meselesini halleden Hâlid b. Velîd'i (ö. 21/641) İslâm'ı yaymak üzere Irak taraflarına gönderirken ona İslâm'dan irtidat ettikten sonra yeniden Müslüman olanlardan yardım almamasını, yani bu görevi yanında bulunan sahâbîlerle birlikte yerine getirmesini tavsiye etmiştir.²⁸ İbn Cerîr et-Taberî (ö. 310/922), onun ashâba yönetim bazında öncelik tanıma ve üstünlüklerini teslim etme şeklindeki uygulamasının vefatına kadar devam ettiğini haber vermektedir.²⁹ Nitekim, sonradan yeniden Müslüman olan yalancı peygamber Tuleyhâ b. Huveylid'in (ö. 21/642) Irak'ta savaşlara gönüllü olarak katıldığını duyunca karşı çıkmamış, ancak Hâlid b. Velîd'i kendisine görev veya yetki vermemesi konusunda uyarmıştır.³⁰

Hz. Ömer de sahâbe konusunda hassas davranır, onların hukukunu koruma konusunda gereken titizliği gösterirdi. Kudüs fethedilirken (16/635), şehri teslim almak üzere buraya gerçekleştirdiği seyahat esnasında el-Câbiye'de yaptığı tarihî konuşmasında söyledikleri buna ışık tutmaktadır. Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) naklettiğine göre o burada değindiği birçok konu arasında Hz. Peygamber'in zaman zaman kendilerine hatırlattığı "*Ashâbım hakkında birbirinize hayrı tavsiye ediniz...*"³¹ hadisi üzerinde durmuş ve yeni Müslüman olan insanlara ashâbın değerini ve önemini hatırlatmaya çalışmıştır. O, bir taraftan bu hatırlatmaları yaparken diğer taraftan sahâbe hakkında ileri geri konuşanlara çok sert çıkmış, filî müdahalelerde bulunmaya teşebbüs etmiştir. Aralarında çıkan bir tartışmada oğlu Ubeydullâh b. Ömer (ö. 37/657) sahâbeden Mikdâd b. Esved'e (ö. 33/653) sövecek kadar ileri gidince, Hz. Ömer Ubeydullâh'ın dilini kesmek için harekete geçmiş, durumun ciddiyetini gören diğer sahâbîler araya girmişler ve tarafları barıştırarak ortalığı sakinleştirmişlerdir. Hz. Ömer'in bu esnada söylediği bir cümle onun sahâbe konusundaki hassasiyetini güzel bir şekilde ifade etmektedir. O şöyle demişti: "*Beni bırakın şunun dilini keseyim, görenlere ibret olsun da bundan sonra kimse Resûlullâh'ın (s.a.v.) ashâbından birine dil uzatma cür'etinde bulunmasın.*"³² Yanlış davranışlara karşı sert tutumuyla bilinen Hz. Ömer, yaptığı bir hata sebebiyle yanına bir sahâbî getirildiğinde -isterse çok az bir zaman Resûlullâh'ın

²⁸ Ebu'l-Fidâ İbn Kesîr ed-Dımeşkî, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Ahmed Ebû Mülhim ve dğr., I-XIV, Beyrut 1409/1988, VI, 347 (İbn Kesîr, *el-Bidâye*).

²⁹ İbn Cerîr et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, I-VI, Beyrut 1411/1991, II, 468 (Taberî, *Târîh*).

³⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 323.

³¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 18; Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn* (nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ), I-IV, Beyrut 1411/1990, I, 198 (Hâkim, *Müstedrek*). Bir kısım rivâyetlerde Resûlullâh'ın buradaki ifadesi "*Size ashâbımı tavsiye ederim*" şeklinde gelmiştir. Bkz. Tirmizî, "Fiten", 7.

³² Ebu'l-Kâsım Hibetüllâh b. Hasen el-Lâlikâî, *Şerhu usûli i'tikâdi Ehli's-sünne ve'l-cemâ'a* (nşr. Ahmed b. Sa'd b. Hamdân el-Gâmidi), I-IX, Riyad 1415/1994, VII, 1336, 1338, 1339 (Lâlikâî, *Şerhu usûli i'tikâdi Ehli's-sünne*).

yanında bulunmuş olsun- faziletine binaen daha dikkatli davranır, onu rencide etmemeye özen gösterirdi. Bir gün yanına Ensâr'ı hicvettiği gerekçesiyle şikâyet edilen ve cezalandırılması istenen bir bedevî getirilmiş, Hz. Ömer onu dinleyince Efendimizle görüşen bir sahâbî olduğunu anlamış ve "Eğer Resûlullâh'ın ashâbından biri olmasaydı onu mutlaka cezalandırırdım, ancak ne yapayım ki bir sahâbîdir" diyerek sohbetin hatırına ona sert muamelede bulunmaktan vazgeçmişti.³³

Fitne olaylarının patlak verdiği ve sahâbe hakkında ileri geri konuşanların ortaya çıktığı Hz. Osman'ın hilâfetinin (24-35/644-656) ikinci yarısının başlarında (30/650) hayatta olan Abdullâh b. Mes'ûd'un (ö. 32/652) sahâbeyi savunma ve faziletlerini ortaya koyma noktasında yaptığı uyarıcı konuşmalar dikkat çekicidir. O özetle şöyle diyordu:

"Sahâbiler bu ümmetin en değerlileri ve en iyi kalplisidirler. Aynı zamanda en âlimi ve en sade hayat yaşayanlardır. Onlar bir nesildirler ki, Cenâb-ı Hak onları peygamberine arkadaşlık yapmaları ve dinini hayata geçirmeleri için seçmiştir. Binaenaleyh, onların değerlerini bilin, izlerinden yürüyün ve gücünüz yettiği ölçüde onların din anlayışlarına ve ahlâklarına sarılın. Muhakkak ki onlar hidâyet üzere ve dosdoğru yoldadırlar."³⁴ Yine sahâbe ile ilgili olarak bir başka seferinde de şunları söylediği nakledilmektedir: "Allah kullarının kalplerine baktı da aralarından Muhammed'i (s.a.v.) seçti ve onu peygamberlik vazifesiyle görevlendirdi. Ondandır tekrar insanların kalplerine baktı. Ashâbî da Peygamber'i için seçti ve onları dinin ve Peygamber'in yardımcıları yaptı."³⁵

Cemel (36/656) ve Siffin savaşlarının (37/657) kendi dönemine tesadüf etmesi ve gelişen siyasî olaylarda ashâbdan bir kısmının farklı cephelerde yer alması nedeniyle Hz. Ali dönemi (35-40/656-660) sahâbe hakkında ileri geri konuşmaların çokça yapıldığı bir dönemdi. Bundan dolayı sahâbeyi savunma ve faziletlerine işaret etme konusunda en çok konuşan ve onlarla ilgili yanlış değerlendirmeleri düzeltmeye çalışan Hz. Ali olmuştur. Hz. Ali, gerek nesil olarak ashâbın ve gerekse fert olarak bazı sahâbîlerin fazileti ile ilgili önemli açıklamalar ve savunmalar yapmıştır. Genel olarak ashâbı savunurken özetle şöyle dediği nakledilmektedir: "Ashâb, hidâyet yolunun ışıklarıydılar. Cenâb-ı Hak kendileri vasıtasıyla bütün karanlıkları aydınlatmıştır. Allah onlara kendi nezdinde rahmetiyle muamele edecektir. Onlar kötülük yayan, fitneci, kaba, gör-

³³ İbn Teymiye, *es-Sârimü'l-meslûl 'alâ şâtimi'r-resûl* (nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd), Sayda-Beyrut 1411/1990, s. 585 (İbn Teymiye, *es-Sârimü'l-meslûl*); Muhammed b. Muhammed Ebû Şehbe, *Difâ'ani's-sünne*, Beyrut 1411/1991, s. 93.

³⁴ İbn Teymiye, *Minhâcü's-sünneti'n-nebeviyye*, I-IV, Beyrut ts., I, 166 (İbn Teymiye, *Minhâcü's-sünne*).

³⁵ Tayâlisî, *Müsned*, s. 33; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 379; a.mlf., *Kitâbü Fezâilî's-sahâbe* (nşr. Vasiyyullâh b. Muhammed Abbâs), I-II, Beyrut 1403/1983, I, 367-368 (Ahmed b. Hanbel, *Fezâilü's-sahâbe*).

*güsüz ve riyakâr kimseler değildir.*³⁶ Ashâbın sayı itibariyle azalmaya başladığı, onların çektiği sıkıntıları çekmedikleri için kadrini bilmeyen insanların çoğaldığı Hz. Ali döneminin sonlarında (40/660) halife bir sabah namazını kıldırdıktan sonra çevresindekilere sahâbenin değerini anlatmak için “*Ben Muhammed’in ashâbının yaşantısını gördüm, bugün onlarınkine benzeyen bir hayat görmüyorum*” şeklinde başlayan bir konuşma yapmış, bu konuşmada sahâbe-i kirâmı tanıtırken onları sıkıntılar içinde geçinen, çok namaz kılmaktan alınlarında nasırlar oluşan, çokça Kur’ân okuyan, ibadet eden ve zikreden, bu arada elbiseleri ıslanacak kadar göz yaşı döken kimseler olarak tanıtmış ve sözü “*ba-na öyle geliyor ki, bugünkü Müslümanlar gaflet içinde uyuyorlar*”³⁷ ifadesiyle bağlayarak örnek alınmaları konusunda tavsiyede bulunmuştur.

Aşere-i mübeşşere’den Sa’id b. Zeyd b. Amr’ın da (ö. 51/671) ashâbın faziletini savunma konusunda titiz davrandığı, saygısızlıkta bulunanlara ve aleyhlerinde konuşanlara da müdahale etmekten çekinmediği bilinmektedir. Muâviye b. Ebî Süfyan (ö. 60/679) tarafından Kûfe valiliğine atanan ve kendisi de sahâbî olan Mugîre b. Şu’be (ö. 50/670) bir gün Kûfe mescidinde Sa’id b. Zeyd’in de aralarında bulunduğu bir toplulukla birlikte otururlarken, mecliste bulunanlardan biri Hz. Ali hakkında ileri geri konuşmuştu. Vali olarak Mugîre’nin müdahale etmediğini görünce hemen söz almış ve “*Bana bak Mugîre! Bakıyorum gözünün önünde Peygamber’in ashâbı hakkında ileri geri konuşuluyor ve sen ne bir şey ediyorsun ne de hâlinde bir değişiklik oluyor*” diyerek kendisi müdahalede bulunmuştur. Sözü’nün devamında Aşere-i mübeşşere’nin isimlerini sayarak hepsinin cennetlik olduklarını, Hz. Ali’nin de bunlardan biri olduğunu, dolayısıyla kendisine dil uzatılamayacağını söylemiş, sonra da orada bulunan topluluğa sahâbî olmanın ayrıcalığını şu sözlerle hatırlatmıştır: “*Ashâbdan herhangi bir kimsenin kısa bir an Resûlullâh (s.a.v.) ile birlikte bulunması ve orada gördüğü bir hizmet sebebiyle yüzünün tozlanması, - Nûh (a.s.) kadar da yaşasa - sizden birinizin yapacağı amellerden daha hayırlıdır.*”³⁸

Yine Aşere-i mübeşşere’den Sa’d b. Ebî Vakkâs (ö. 55/675), fitne olaylarında taraf olan sahâbîler aleyhinde konuşan bazı kimselerin sözlerini duymuş ve bunlara anında müdahale etmiştir. Bir gün bahçesinden eve dönerken yolda bir grup insanın bir kişinin etrafına toplandığını ve kendisini dinlediklerini gördü. Yanlarına gidip konuşulanlara kulak misafiri oldu. Adam Hz. Ali (ö. 40/660), Talha b. Ubeydullâh (ö. 37/657) ve Zübeyr b. Avvâm (ö. 37/657) hakkında ileri geri konuşuyor, aleyhlerinde atıp tutuyordu. Hemen araya girdi ve “*Yazık sana! Senden daha üstün olan o insanlara dil uzatmakla ne yapmak istiyorsun? Vallâhi ya bu işten vazgeçersin, ya da sana bir beddua ederim ki iflâh*

³⁶ Ebû Nu’aym el-İsfehânî, *Hilyetü’l-evliyâ ve tabakâtü’l-esfiyâ*, I-X, Beyrut 1407/1987, I, 76-77 (Ebû Nu’aym, *Hilyetü’l-evliyâ*); İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII, 7.

³⁷ Ebû Nu’aym, *Hilyetü’l-evliyâ*, I, 76; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII, 6-7.

³⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 187; Ebû Dâvûd, “Sünne”, 9; Tirmizî, “Menâkıb”, 26, 28.

olmazsın”³⁹ diyerek adamı sözü edilen sahâbiler aleyhinde konuşmaktan menetti.⁴⁰

Hz. Âişe de (ö. 58/677) sahâbe konusunda hassâs davranır, onları çekiştiren veya alehlerinde konuşan birilerini duyduğunda hemen müdahale eder, gereken uyarıyı yapardı. O, fitne olaylarının yaygınlaşmasından sonra sahâbî olmayan ve sahâbe kadri de bilmeyen bazı kimselerin ölçsüz bir üslûp kullanarak ashâb hakkında konuşmaya başladıklarını görünce şu sözlerle uyarıda bulunmuştur: “Hz. Muhammed’in (s.a.v.) ashâbı hakkında affetmek ve hayır duada bulunmakla emrolundular, onlarsa emre karşı gelerek kendilerini çekiştirmeyi yeğlediler.”⁴¹ Kâdı İyâz (ö. 544/1149) Hz. Âişe’nin bu sözü üzerinde dururken “Zâhire bakılırsa Hz. Âişe bu sözü Mısırluların Hz. Osman aleyhinde, Şamluların da Hz. Ali hakkında ileri geri konuştuklarını işittiği zaman söylemiş olacaktır”⁴² ifadesiyle sadece Hz. Ali ve Osman aleyhinde konuşanların kastedildiği şeklinde sınırlayıcı bir yorum yapmıştır. Ancak fitne olaylarını çok yakından görmüş olan Hz. Âişe’nin bu ifadeyi çok geniş anlamda kullandığı ve o gün gerek fert ve gerekse fırka olarak sahâbe hakkında ileri geri konuşan herkesi uyardığı ve bu işten vazgeçirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. İbaredeki lafızlarda sınırlayıcı bir unsur bulunmaması da bunu doğrulamaktadır. Hz. Âişe ashâb için af dileme ve hayır duada bulunma emri ile “Ey Rabbimiz! Bizi ve bizden önce iman eden kardeşlerimizi affeyle, kalbimizde mü’minlere karşı kin bırakma!”⁴³ meâlindeki âyete işaret etmiştir.⁴⁴

Hz. Âişe’den kısa bir süre sonra vefat eden Ebû Hüreyre (ö. 58/677) aynı şekilde sahâbe konusunda hassas düşünenlerdendir. Hz. Peygamber’in, ashâbın faziletine delil olarak getirilen “Ümmetimin en hayırlı nesli benim asrımda yaşayanlardır...”⁴⁵ ve sahâbeyi çekiştirmeyi yasaklayan “Ashâbımı çekiştirmeyin! Allah’a yemin ederim ki her hangi bir kimse Uhud dağı kadar altın infak etse, onların infak ettiği bir müdlük hatta yarım müdlük infaklarının sevabına erişemez”⁴⁶ anlamındaki hadisleri onun tarafından rivâyet edilmiştir. Ebû Hüreyre bu hadisleri rivâyet ederek bir taraftan sahâbeyi sevmek ve onlara saygı duymaya anlayışını yaymaya çalışmış, diğer taraftan onları çekiştiren ve aleyhle-

³⁹ Lâlikâ’î, Şerhu usûli i’tikâdi Ehli’s-sünne, VII, 1328.

⁴⁰ Sa’d b. Ebî Vakkâs, Hz. Peygamber’in kendisi hakkında yaptığı “Allah’ım! Sa’d sana bir konuda dua ettiği zaman onun duasını kabul et!” (Tirmizi, “Menâkıb”, 27) şeklindeki dua sebebiyle o gün toplum arasında duası geri çevrilmeyen bir kişi olarak şöhret yapmış ve gerçekten yaptığı bilinen birçok dua arzusu istikametinde gerçekleşmiştir.

⁴¹ Ahmed b. Hanbel, Fezâilü’s-sahâbe, I, 57; Müslim, “Tefsîr”, 15.

⁴² Ahmed Davudoğlu, Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi, I-XI, İstanbul 1980, XI, 509 (Davudoğlu), Müslim Tercüme ve Şerhi).

⁴³ el-Haşr 59/10.

⁴⁴ Davudoğlu, Müslim Tercüme ve Şerhi, XI, 509.

⁴⁵ Müslim, “Fezâilü’s-sahâbe”, 213.

⁴⁶ Müslim, “Fezâilü’s-sahâbe”, 221.

rinde konuşan kimseleri bu tür davranışlardan uzak tutmanın gayreti içinde olmuştur.

Aynı hususu Hz. Peygamber'den "Ashâbım hakkında Allah'tan korkun. Ashâbım hakkında Allah'tan korkun. Benden sonra onları kötü niyetlerinize hedef tutmayın. Kim onları severse beni sevdiğinden ötürü sevmiştir. Kim de onlara kızarsa bana kızdığı için kızmıştır. Onlara eziyet eden bana eziyet etmiş olur. Bana eziyet eden de Cenâb-ı Hakk'ı gücendirir. Cenâb-ı Hakk'ı gücendirenin ise çok sürmez Allah belâsını verir"⁴⁷ anlamındaki hadisi nakleden sahâbî Abdullâh b. Mugâffal (ö. 59/678) için de söylemek mümkündür.

Bunlar yanında, büyük sahâbîlerden olup kişiliği, ilmi, fazileti ve hizmetleriyle ön plana çıkan ve bu dönemde vefat eden Muâz b. Cebel (ö. 18/639), Ebû Ubeyde b. Cerrâh (ö. 18/639), Şürahbîl b. Hasene (ö. 18/639), Bilâl b. Rabâh el-Habeşî (ö. 20/640), Hâlid b. Velîd (ö. 21/641), Ebüdderdâ (ö. 32/652), Abdurrahmân b. Avf (ö. 32/652), Abbâs b. Abdülmuttalib (ö. 32/652), Huzeyfe b. Yemân (ö. 36/656), Selmân el-Fârisî (ö. 36/656), Huzeyme b. Sâbit (ö. 37/657), Suheyb b. Sinân er-Rûmî (ö. 38/658), Muhammed b. Mesleme (ö. 43/663), Abdullâh b. Selâm (ö. 43/663), Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665), Ebû Eyyûb el-Ensârî (49/669), Hassân b. Sâbit (ö. 54/673), Ukbe b. Âmir (ö. 58/677) ve Şeddâd b. Evs (ö. 58/677) gibi sahâbîler -kendilerinden nakledilen bir bilgi ulaşmamış olsa dahi- genel olarak sahâbe konusunda duyarlı davranmışlar, en azından aleyhte bir şey söylememişlerdir.

B. Küçük Sahâbîlerin Duyarlılığı

Kesin bir sınır çizerek ayırmak mümkün olmamak ve istisnaları bulunmakla birlikte 60 (679) yılı civarında yetişkin sahâbîlerin tamamına yakını hayattan çekilmiş, yönetim de artık ellerinden çıkmıştı. Toplumunu yönlendirmede büyük rol sahibi olan büyük sahâbîlerin geride bıraktığı boşluk, Hz. Peygamber'i çocukluk çağında veya gençliğinde görüp o gün birer yetişkin konumuna gelmiş olan genç sahâbîler tarafından doldurulmuştur. Genç sahâbîler, gerek Efendimizden öğrendikleri ve gerekse yetişkin sahâbîlerden devraldıkları sahâbe konusunda hassâs davranma anlayışını aynen sürdürmüşlerdir.

Bunlardan biri olan Âiz b. Amr el-Müzenî (ö. 61/680) ıstılah olarak henüz ortaya çıkmamış olan sahâbenin adâleti konusunu daha sahâbe asrının ortalarında gündeme getirmiş ve muhteva olarak savunmuştur. Muâviye b. Ebî Süfyân'ın (ö. 60/679) Basra vâlisi Ubeydullâh b. Ziyâd (ö. 67/686) ile aralarında geçen bir tartışma olayında bunu görmek mümkündür. Müslim'in (ö. 261/874) naklettiğine göre Âiz, Ubeydullâh b. Ziyâd'ın yanına girmiş ve ona Resûlüllâh'ı "Şüphesiz çobanların en kötüsü insafsız deve bakıcılarıdır, sen sakın onlardan olma!" buyururken işittiğini söylemiştir. Bu söz ile kendisine imalı bir şekilde uyarı yapıldığını ve halka zulmetmemesi için hatırlatmada bulunulduğunu

⁴⁷ Tirmizî, "Menâkıb", 59.

anlayan Ubeydullâh alınmış ve “*Otur yerine! Sen Muhammed’in ashâbının kepek kısmındansın*” diyerek Âiz’i küçük düşürecek bir üslûpla karşılık vermiştir. Ashâba karşı gösterdiği bu kabalığı hazmedemeyen Âiz, hemen müdahale etmiş ve “*Ashâbın kepek kısmı mı vardı ki? Kepek ashâbdan sonra gelen nesillerde ortaya çıkmış ve onların dışındaki kimselerde vardır*”⁴⁸ şeklinde bir cevap ile ashâbın tamamının adâlet sahibi kimseler olduklarını savunmuş ve onlara karşı saygılı davranılmasını istemiştir. Ashâbın değerine işaret eden bu hadisi şerh ederken en-Nevevî (ö. 676/1277) şunları söyler: “*Sahâbe-i kirâmın hepsi bu ümmetin büyükleri, seçkinleri ve kendilerinden sonra gelenlerin örneği olan kimseleridir. Onların hepsi âdil olup içlerinde kepek cinsinden tek kimse yoktur. Hadisi karıştırarak rivâyet eden râvîler onlardan sonra ortaya çıkmıştır. Binaenaleyh, kepeğe çıkarılacak râvîleri ashâb arasında değil, onlardan sonra gelen nesillerde aramak gerekir.*”⁴⁹

Abdullâh b. Abbâs da (ö. 68/687) sahâbe konusunda duyarlı davranan genç sahâbilerden biridir. Yaşadığı dönemde ashâb hakkında uygunsuz bir üslûp kullanarak konuşanlarla ilgili söyledikleri dikkat çekicidir. el-Mes’ûdî’nin (ö. 346/957) naklettiğine göre o, “*Allah Teâlâ, peygamberi Hz. Muhammed’e ashâbı tahsis etti ki onlar kendisini mallarına ve canlarına tercih ederek onun önünde feda ettiler...*” sözleriyle başladığı bir konuşmasında, Fetih sûresinin son âyetini okuyarak delil getirmiş ve ashâbın dinin esaslarını ikame ettiklerini, yaptıkları nasihat ve davet çalışmalarıyla dini yüceltiklerini ve onlar sayesinde İslâm’ın kuvvetlenerek büyük nimetlere ulaşıldığını, onların gayretleriyle dinin karar küldüğünü ve esaslarının şekillendiğini vurgulamış, sonra da sözünü “*Cenâb-ı Hak ashâb sayesinde şirki zelim kıldı. Onun liderlerini ortadan kaldırdı ve temellerini söküp attı. Bütün bunlardan sonra onun sözü en üstün söz oldu. Küfrün sözü de değersiz kaldı. Allah’ın rahmeti, bereketi ve duası o temiz insanların pak ve yüce ruhları üzerine olsun. Onlar hayatta iken Allah’ın dostları idiler. Öldükten sonra da yaşamaya devam ediyorlar*”⁵⁰ şeklinde özetlenebilecek bir ifade ile bitirerek onların hukukunun korunması gerektiğine vurgu yapmıştır.

Fitne hadiseleriyle birlikte ortaya çıkan bazı fırkalar ve bunların taraftarlarının başlattığı sahâbe aleyhinde söz söyleme ve onları eleştirme faaliyeti Abdullâh b. Abbâs’ı fazlasıyla rahatsız etmiş, bu konuda uyarıcı konuşmalar yapmıştır. Konu ile ilgili kendisine sorulan bir soruyu cevaplarırken “*Hz. Muhammed’in (s.a.v.) ashâbı hakkında ileri geri konuşmayın. Çünkü Cenâb-ı Hak onların aralarında savaşacaklarını bildiği halde yine de kendilerinden sonra ge-*

⁴⁸ Müslim, “İmâre”, 23.

⁴⁹ Hadiste geçen kepek sözü, un kepeğinden istiâre edilmiş olup mertebesi düşük, aşağı dereceli kimse manasında kullanılmıştır. Bkz. Davudoğlu, *Müslim Tercümesi ve Şerhi*, VIII, 696.

⁵⁰ Ali b. el-Hüseyn el-Mes’ûdî, *Mürûcû’z-zeheb ve meâdinü’l-cevher* (nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd), I-IV, Sayda-Beyrut 1408/1988, III, 61-62.

lenlere, onlar için af ve mağfiret dilemelerini emretti"⁵¹ demiş ve onları hayırla anmaya, ayrıca kendileri için dua etmeye davet etmiştir.

Abdullâh b. Abbâs'ın çağdaşı ve küçük sahâbiler kuşağının en etkili ve itibarlı şahsiyetlerinden biri olan Abdullâh b. Ömer (ö. 73/692), ashâbı eleştirmek yerine onları örnek almaya ve peşlerinden yürümeye davet etmektedir. O, konu ile ilgili yaptığı bir konuşmada özetle şunları söylemiştir: "Doğru bir yol bulmak isteyen, bugün artık dünyadan göçmüş olan Allah Resûlü'nün ashâbının yolundan yürüsün. Onlar, bu ümmetin en hayırlıları, en iyi kalplileri, en bilgileri ve en sade hayat yaşayanları idiler. Onlar bir nesildirler ki, Allah (c.c.) kendilerini Peygamber'ine arkadaşlık yapmaları ve dinini kendilerinden sonra gelenlere aktarmaları için seçmiştir. Binaenaleyh, ahlâkınızı ve gidişatınızı onlarınkine benzetin. Onlar, Resûlüllâh'ın ashâbıdır. Kâbe'nin Rabbi olan Allah'a yemin ederim ki onlar hidâyet üzere ve dosdoğru yoldadırlar."⁵² Abdullâh b. Ömer'e göre hiç kimse işlediği bir amel sebebiyle sahâbeden bir kişinin makamına erişemez ve onun elde ettiği üstün şerefi elde edemez. Onlar ayrı bir nesil ve tabakadırlar. O, bu konudaki görüşünü "Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ashâbı hakkında ileri geri konuşmayın. Zira, onların kendisinin yanında kısa bir müddet bulunmaları sizden birinizin ömür boyu işlediği amellerden daha hayırlıdır"⁵³ şeklinde ifade etmiştir.

Genç sahâbiler döneminde, sahâbeden olmayan veya Selef-i sâlihîn çizgisinden ayrılıp sapan fırkalara müntesip bazı kimselerin özellikle Cemal (36/656) ve Siffin savaşlarına (37/657) katılan ashâb hakkında çokça konuştukları ve onları hoş olmayan bir üslûpla andıkları bilinmektedir. Yetişkin sahâbiler gibi genç sahâbiler de bu anlamda bir davranışla karşılaştıklarında müdâhale etmekten geri kalmamışlardır. Ebû Sa'îd el-Hudrî (ö. 65/684) bunlardan biridir. Rivâyet edildiğine göre, Ebû Sa'îd'in de içinde bulunduğu bir mecliste Hz. Ali (ö. 40/660), Talha b. Ubeydullâh (ö. 36/656) ve Zübeyr b. Avvâm (ö. 36/656) uygunsuz bir takım sözlerle anılmış, aleyhlerinde konuşulmuştu. Ebû Sa'îd bunu duyunca hemen araya girmiş ve "Bu sözünü ettiğiniz insanlar, size göre İslâm'da önceliği ve üstünlüğü olan kimselerdir. Gerçi sonradan bir takım fitnelere ducâr oldular ama siz yine de onların durumlarını Allah'a havale edin, (onlarla uğraşmayın)"⁵⁴ diyerek insanları bu konularla meşgul olmaktan uzak tutmaya ve sahâbe aleyhinde konuşmaktan vazgeçirmeye çalışmıştır.

⁵¹ Ahmed b. Hanbel, *Fezâilü's-sahâbe*, I, 59; II, 910; Lâlikâî, *Şerhu usûli i'tikâdi Ehli's-sünne*, VII, 1319, 1324.

⁵² Ebû Nu'âym, *Hilyetü'l-evliyâ*, I, 305-306.

⁵³ Ahmed b. Hanbel, *Fezâilü's-sahâbe*, I, 57-58, 61; İbn Mâce, "Mukadime", 11. Hadisin son kısmı, "sizden birinizin kırk senelik ibadetinden daha hayırlıdır" şeklinde de rivâyet edilmiştir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, II, 907.

⁵⁴ Lâlikâî, *Şerhu usûli i'tikâdi Ehli's-sünne*, VII, 1324.

Medîneli olup vefat tarihi 88 (706/91 (709) ve 96 (714) şeklinde farklı olarak nakledilen Sehl b. Sa'd es-Sâ'idî fitne olaylarında tarafsız kalmıştı. Onun bu davranışını Hz. Osman'a yardım etmedi şeklinde değerlendiren Emevîlerin zulmü ile meşhur valisi ve kumandanı Haccâc b. Yûsuf es-Sekafi (ö. 95/714) ona eziyet etti. Devrin Medîne valisi de kendisini çağırarak halk arasında Emevîleri öven, Hz. Ali'yi ise yeren bir konuşma yapmasını istedi. Sehl bunu reddedince bu defa Hz. Ali'ye lânet okuması için baskı yaptı. Ancak Sehl, her şeyi göze alarak Hz. Ali'nin fazileti konusunda bildiklerini sıraladı ve valiye ve orada bulunanlara sahâbe aleyhinde konuşulamayacağı gibi onlara lânet de edilemeyeceğini hatırlattı.⁵⁵

Sahâbenin hukukunu koruyan, onlara saygılı davranan, saygısızlık yapanlara karşı çıkan, aleyhlerinde konuşanlara müdahale etmekten çekinmeyen ve bu anlayışı yaygınlaştırmak için gayret gösteren bu meşhur genç sahâbiler yanında Büreyde b. Husayb (ö. 61/680), Abdullâh b. Amr b. Âs (ö. 65/684), Berâ' b. Âzib (ö. 72/691), Abdullâh b. Sâib (ö. 73/692), Seleme b. Ekva' (ö. 74/693), Râfi' b. Hadîc (ö. 74/693), İrbâd b. Sâriye (ö. 75/694), Câbir b. Abdullâh (ö. 78/697), Vâsile b. Eska' (ö. 83/702), Ömer b. Ebû Seleme (ö. 83/702), Amr b. Hureys (ö. 85/704), Ebû Ümâme el-Bâhilî (ö. 86/705), Mikdâm b. Ma'dikerib (ö. 88/706), Abdullâh b. Büsr (ö. 88/706), Enes b. Mâlik (93/711), Sâib b. Yezîd (ö. 94/712) ve Ebu't-Tufeyl Âmir b. Vâsile b. Eska' (ö. 110/728) gibi diğer genç sahâbiler bu konuda aynı inanç ve düşüncüyü paylaşmaktadır.

C. Büyük Tâbîlerin Duyarlılığı

Sözlükte tâbi olmak, peşinden gitmek ve görüşlerini benimsemek gibi anlamlara gelen "tâbîi" kelimesi istilâh olarak "Hz. Peygamber'in ashâbından birine yetişip onunla sohbet eden ve ondan hadis rivâyet eden kimse" manasında kullanılmaktadır. Çoğulu "Tâbiûn = Tâbîiler" şeklinde gelir.⁵⁶ Ümmetin sahâbeden sonra Hz. Peygamber'e en yakın nesli Tâbîilerdir. Kur'an ve Sünnet'te faziletlerine işaret eden deliller bulunmaktadır. Sahâbeyi konu alan bir âyette, Ensâr ve Muhâcirlerin faziletine vurgu yapıldıktan sonra "...ve onlara güzelce tâbi olanlar..."⁵⁷ ibâresinde sözü edilenler ile sahâbenin ümmetin en hayırlı nesli olduğunu bildiren hadisin devamında "...sonra onların peşinden gelenler..."⁵⁸ şeklinde işaret edilen kimselerin Tâbîiler olduğu belirtilmiştir. Sayı itibarıyla büyük bir yekun teşkil eden, geniş bir zaman dilimine yayılan ve kendi içinde çeşitli tabakalara ayrılan Tâbiûn neslinin sahâbe anlayışları araştırmamız açısından önem taşımaktadır. Ancak bunların tamamını incelemek mümkün olmayacaktır. Burada bu nesilden sadece sahâbe ile iç içe yaşayan, onları

⁵⁵ Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 38.

⁵⁶ Talat Koçyiğit, *Hadis İstilahları*, Ankara 1980, s. 411; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 382.

⁵⁷ et-Tevbe 9/100.

⁵⁸ Buhârî, "Fezâilü ashâbi'n-nebi", 1; Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 214.

birer yetişkin olarak gören, kendilerinden ilim tahsil eden, ayrıca birikimleri ve güvenilirlikleriyle o günkü toplumda ön plana çıkan ve sahâbe asrında vefat eden büyük tâbiiler konu edilecek, sahâbe anlayışlarından örnekler verilecektir. Zaten sonradan gelenler bunların elinde yetişmiş, ilimleri ve inançları ile birlikte sahâbe anlayışlarını da onlardan almışlardır.

Sahâbe asrında yaşayan büyük tâbiiler, ashâbın hukukunu gözetme, onlara karşı saygılı davranma ve kendilerini hayır dua ile anma konusunda büyük ve küçük sahâbilerden farklı bir kanaate ve düşünceye sahip değillerdi. Bu tabakanın en önemli isimlerinden biri hicrî 62 (681) yılında vefat eden Mesrûk b. Ecda'dır. Büyük sahâbiler döneminde yaşamış, hemen hemen meşhur bütün sahâbilerle görüşmüş, onların ders halkalarında bulunmuş ve kendilerinden istifade etmiş olan Mesrûk, ashâbı şu ifadelerle anlatmış ve övmüştür: *"Ben Muhammed'in (s.a.v.) ashâbıyla oturdum ve onları su birikintileri gibi buldum. Su birikintisi vardır ancak bir kişiyi sular. Bir başkası iki kimseyi, bir diğeri de on kimseyi sular. Yüz kişi sulayan birikintiler de var. Öyle su birikintileri de var ki onlardan su içmek üzere bütün yeryüzü insanları gelse hepsini sular. Abdullâh b. Mes'ûd'u bu son birikinti cinsinden buldum."*⁵⁹

Aslen Medîneli olup sonradan Kûfe'ye göçen ve buraya yerleşen Abdurrahmân b. Ebî Leylâ (ö. 82/701) Hz. Peygamber'in ashâbından daha çok gençlerle görüşmüş, onların pratik hayatta sergiledikleri güzel örneklerle bakarak fazilet ehli olduklarını onaylamış ve bu anlayışı yaymaya çalışmıştır. O, olgunluk çağını geçirdiği Kûfe'de karşılaştığı sahâbilerin birbirlerine karşı davranışlarını şöyle anlatmaktadır: *"Hz. Peygamber'in ashâbından Kûfe mescidinde namaz kılan, ilim öğreten ve fetva veren 120 kişiye yetiştik. Onlardan birine bir hadis veya fetva sorulduğunda her biri arkadaşının hadis veya fetva konusunda daha ehil olduğunu söyleyerek sözü ona havale ederdi."*⁶⁰

Büyük tâbiiler arasında önemli bir yere sahip olan Sa'îd b. Müseyyeb (ö. 94/712) hadis ve fıkıh ilminde otorite olarak meşhur olmuştur. Bir defasında, kaynakların mahiyeti hakkında bilgi vermediği bir mesele ile ilgili kendisine soru sorulmuş ve şu cevabı vermişti: *"Resûlüllâh'ın ashâbı bu konuda ihtilâf etmişlerdir. Onların söz söylediği bir konuda benim görüş belirtmem söz konusu olamaz."* İbn Abdülber (ö. 463/1070), Sa'îd b. Müseyyeb'in bu sözünü açıklarken *"onlardan her hangi birinin görüşüne muhalefet edemem"* demek istediğini söylemektedir. Bu davranış, Sa'îd'in sahâbe konusunda titiz davrandığını, ihtilâf ettikleri konularda kendisi görüş belirtmek yerine onlardan birinin görüşünü tercih etmekle fazilet ve üstünlüklerini onayladığını göstermektedir.

Ömer b. Abdülazîz (ö. 101/719) bütün ashâbı en üstün nesil kabul eden, onlara gereken değeri veren, saygıda kusur edenleri hoş görmeyen, hâk edenle-

⁵⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, I-VIII, Beyrut 1405/1985, II, 342-343 (İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*).

⁶⁰ İbn Hibbân el-Büstî, *es-Sikât*, I-IX, Haydarâbâd 1403/1983, IX, 215.

re cevap vermekten çekinmeyen bir kişi idi. Kader konusunda kendisinden bilgi edinmek üzere mektup yazan bir kimseye verdiği cevapta söyledikleri bunu göstermektedir. Ebû Dâvûd (ö. 279/892) tarafından tahrîc edilen ve söz konusu mektubu içeren uzun bir rivâyette o önce takvâyı ve sünnete sarılmayı, bid'atlerden de sakınmayı tavsiye etmiş, sonra da özetle şunları söylemiştir:

“Sünnet yolu, bu yol ile ilgisi bulunmayan yanlış meseleleri, sapmaları, boş şeyleri ve dinî konularda lüzumsuz incelmeleri bilenler (yani ashâb) tarafından tespit edilip oluşturulmuştur. Binaenaleyh, ashâbın kendileri için razı oldukları şeylere sen de razı ol. Çünkü onlar derin bir ilmin sahibi idiler ve mahir bir bakış açısı ile kendilerini yanlışlardan uzak tuttular. Meseleleri araştırma ve çözme konusunda onlar daha üstün idiler. Hem içinde buldukları ortam sebebiyle buna daha lâyıktırlar... Ayrıca onlar dinî meseleler konusunda öncüdürler. Onların buldukları noktanın gerisinde ele alınmamış bir mesele yoktur. Yine buldukları yerin ilerisinde de yeni keşfedilecek bir şey mevcut değildir. Bazı insanlar onların gerisinde kalarak meselelerden el çektiler ve çok sığ kaldılar. Bir kısım insanlar da onları aştıklarını sanarak kendilerine karşı üstünlük tasladılar ve saptılar. Oysa ashâb bu iki uç arasında dosdoğru bir hidâyet çizgisi üzerindedir.”⁶¹

Aşere-i mübeşşere'den Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın (ö. 55/675) oğlu olup büyük tâbiilerin önemlilerinden sayılan Mus'ab b. Sa'd da (ö. 103/721) sahâbe konusunda hassas davrananlardandı. Yaşadığı dönemde sahâbe hakkında ileri geri konuşan ve onlara saygısızlıkta bulunan birilerini gördüğünde hemen müdahale eder, nasihatte bulunur ve saygılı olmaya davet ederdi. Mus'ab, konu ile ilgili yaptığı bir konuşmasına *“İnsanlar üç sınıftır. Bu sınıflardan ikisi geçip gitti, biri kaldı. Sizin için doğru ve güzel olan, kalan sınıfın yapması gerekenleri yapmaktır”* şeklinde başladıktan sonra sözünü şöyle sürdürmüştür:

“Bu üç sınıftan birincisi (Allah'ın verdiği bu ganimet malları bilhassa yurtlarından ve mallarından edilmiş olan, Allah'tan bir lütuf ve rıza dileyen, Allah'ın dinine ve peygamberine yardım eden Muhâcir fakirlerindir)⁶² âyetinde bahsedilen Muhâcirler; ikincisi (Bir de daha önceden Medîne'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimselerindir ki, onlar kendilerine hicret edip gelenleri severler, onlara verilenler karşısında içlerinde bir çekememezlik hissetmezler, kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerinden önde tutarlar)⁶³ âyetinde sözü edilen Ensâr; üçüncü sınıf ise (Bir de onlardan 'Muhâcirler ve Ensâr' sonra gelenlerdir ki onlar şöyle derler: Rab-bimiz! Bizi ve bizden önce inanmış olan kardeşlerimizi bağışla, kalbimizde mü'minlere karşı kin bırakma!)⁶⁴ âyetinde bahsi geçen ümmetin diğer fertleridir. Üç sınıftan ilk ikisi artık gitmiş, sadece üçüncü sınıf kalmıştır. Sizin için en güzel ve en emin yol, kalan bu üçüncü sınıftakilere hatırlatılan Muhâcirler ve Ensâr'a bağışlan-

⁶¹ Ebû Dâvûd, “Sünne”, 6.

⁶² el-Haşr 59/8.

⁶³ el-Haşr 59/9.

⁶⁴ el-Haşr 59/10.

*malari için hayır duada bulunmak ve onlara karşı kalplerinde kin ve nefret taşımayan kimseler olmaya çalışmaktır.*⁶⁵

Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî de (ö. 108/726) sahâbenin hukukunu koruyanlardandı. Fitne olayları sebebiyle tartışılan bazı sahâbîler hakkında söyledikleri bunu göstermektedir. Talebelerinden Humeyd b. Ziyad (ö. ?) bir gün kendisine sahâbe arasında cereyan eden olaylardan bahsetmesini isteyince o bu isteği anlayışla karşılamış ve “*Şüphesiz Cenâb-ı Hak ashâbın hepsini bağışlamış ve hatalısı ve sevaplısıyla onları cennete koyacağını Kur’ân-ı Kerîm’de belirtmiştir. Sen hiç (İman yarışında önceliği kazanan Muhâcirler ve Ensâr ile onlara güzelce tabi olanlardan Allah hoşnut olmuştur, onlar da Allah’tan hoşnuturlar. Allah onlara, içinde temelli ve ebedî kalacakları, içlerinden ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. İşte büyük kurtuluş budur)*⁶⁶ âyetini okumuyor musun?” diyerek sahâbe konusunda ileri geri konuşmanın doğru olmadığını hatırlatmış, sonra da özetle şunları söylemiştir: “*Görüldüğü gibi Cenâb-ı Hak ashâbdan râzı olduğunu söylemiş ve onlara cenneti vacip kılmıştır. Onlardan sonra gelenlere ise Allah’ın rızasını ve cenneti kazanabilmeleri için önemli bir şart koşmuştur. O şart da, yaptıkları güzel işlerde ve davranışlarda ashâba tâbi olmak, hatalı ve kusurlu işlerinde onlara uymamak, ayrıca ashâbın peşinden güzel söz söylemek ve onlara hayır duada bulunmaktır.*”⁶⁷

Sahâbe asrının hemen sonunda vefat eden iki meşhur tâbîi vardır ki bunlar sahâbe konusunda hassasiyet gösteren önemli ve etkili isimlerdir. Bunlardan biri Katâde b. Di’âme es-Sedûsî’dir (ö. 110/728).⁶⁸ Katâde, sahâbe asrının ikinci yarısında bid’at fırkaları ve sorumsuz bazı insanların sahâbeye güveni sarsma konusunda konuştuklarını görmüş ve onların nesil olarak üstün ve değerli insanlar olduklarını savunmuştur. O, konuya dair bir sözünde “*Sâdık insanlar olarak kabul edilmeye en çok hak sahibi olan kimseler, Resûlullâh’ın ashâbıdır. Çünkü Cenâb-ı Hak onları, kendileriyle dinini ikame etmek ve Peygamber’ine arkadaş olmak için seçmiştir*”⁶⁹ demekte ve o gün ıstılah olarak henüz yerleşmemiş olan “sahâbenin adâleti” meselesini de gündeme getirerek bu ıstılahın muhtevasına işaret etmektedir.

Bu konuda hassas davranan diğer meşhur tâbîi ise Hasan el-Basrî’dir (ö. 110/728). Hasan el-Basrî ashâba olan yaklaşımını, kendisine gelen ve onlar hakkında bilgi isteyen bir topluluğa yaptığı konuşmasında dile getirmiştir. Sahâbe-i kirâma olan özlemi sebebiyle ağlayarak başladığı söz konusu konuşmasında Hasan el-Basrî özetle ashâbın söz ve davranışlarında doğru kimseler olduklarını, yaşantılarında orta hâli tercih ettiklerini, sözlerinde durduklarını,

⁶⁵ Lâlikâî, *Şerhu usûli i’tikâdi Ehli’s-sünne*, VII, 1325.

⁶⁶ et-Tevbe 9/100.

⁶⁷ Fahrreddîn er-Râzî, *et-Tefsîru’l-kebîr*, Mısır 1357/1938, XVI, 171; Şihâbüddîn Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu’l-meânî fi tefsîri’l-Kur’ânî’-azîm ve’s-seb’i’l-mesânî*, Beyrut ts., XI, 7-8.

⁶⁸ Hayatı hakkında bkz. İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, VII, 229.

⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 134.

helâlden kazanıp helâl yerlere harcadıklarını, inançlarından değil nefislerinden fedakârlıkta bulduklarını, aşırıktan uzak kalmaya özen gösterdiklerini, Kur'ân-ı Kerim'in ahkâmını aşmamak için sürekli çaba harcadıklarını, Allah'ı çokça hatırladıklarını, güzel ahlâka önem verdiklerini ve dünyadan çok âhireti düşündüklerini söylemiş ve onların faziletlerine işaret ederek kendilerine saygı gösterilmesi gerektiğini öğretmeye çalışmıştır.⁷⁰

Sahâbe konusunda hassâs davranan bu büyük tâbiiler yanında aynı dönemde yaşayıp vefat eden Alkame b. Kays (ö. 62/681), Ebû Müslim el-Hûlânî (ö. 62/681), Âsım b. Ömer b. Hattâb (ö. 70/689), Abdullâh b. Hâzım (ö. 71/690), Abîde es-Selmânî (ö. 72/691), Cübeyr b. Nüfeyr (ö. 80/699), Eslem Mevlâ Ömer (ö. 80/699), Ebû İdrîs el-Hûlânî (ö. 80/699), Ebu'l-Âliye er-Riyâhî (ö. 93/711), Urve b. Zübeyr (ö. 94/712), İbrâhim en-Nehâî (ö. 95/713), Sa'îd b. Cübeyr (ö. 95/713), Kays b. Ebî Hâzım (ö. 97/715), Ebû Osman en-Nehdî (ö. 100/718), Ebû Sâlih es-Semmân (ö. 101/719), Dahhâk b. Müzâhim (ö. 102/720), Atâ b. Yesâr (ö. 103/721), Mücâhid b. Cebr (ö. 103/721), Âmir eş-Şa'bî (ö. 104/722), Tâvus b. Keysân (ö. 106/724), İkrime (ö. 107/725) ve Ebû Nadra el-Abdî (ö. 108/726) gibi meşhur isimlerin bu konuda herhangi bir şey söyledikleri bilinmemekte ise de sahâbeden itirazsız bir şekilde rivâyette bulunmuş ve aleyhlerinde bir şey söylememiş olmaları onların da bu konuda hassâs davrandıklarını göstermektedir.

III. Ashâba Saygısızlık

A. Saygısızlığın Tarihçesi

Adâlet ve faziletleri Kur'ân ve Sünnet'le tescil edilmiş olan ashâb konusunda, Hz. Peygamber'den itibaren sahâbe asrının sonuna kadar yaşayan ve Selef-i sâlihîn çizgisini temsil eden büyük ve küçük sahâbîlerle bunların dizinde yetişen büyük tâbiiler hassâs davrandıkları ve onları saygıyla anıp hayırla yâdettikleri halde zaman içinde –özellikle hicrî 30 (650) yılı civarında fitne olaylarının zuhûr etmesinden sonra– onları çeşitli şekillerde eleştiren, onlar hakkında saygısızca ifadeler kullanan, hatta tekfir edecek kadar ileri giden fırkalar ve şahıslar ortaya çıkmıştır. Bu konuda ilk konuşanlar, Selef-i sâlihîn çizgisinden ayrılıp saptıkları belirtilen Havâric, Şîa, Mu'tezile ve Nâsibe gibi fırkaların bir kısım taraftarlarıdır. Bunlardan Hâricîler Sıffin'de tahkîme rıza gösteren Hz. Ali (ö. 40/660) ve taraftarlarını tekfir etmiş, Hz. Ali taraftarı olduğunu söyleyen Şîa ise vasî olduğuna inandıkları Hz. Ali'nin hakkı olan yönetimi kendisine vermedikleri iddiasıyla ashâbın tamamına yakın kısmını mürted olmakla itham etmiştir. Görüşleri konusunda ittifak bulunmayan Mu'tezile âlimlerinin bir kısmı bazı sahâbîleri fâsik ve şehâdetleri kabul edilmez ilân ederken, diğer bir kısmı yalan söylediklerini ve Hz. Peygamber adına hadis uydurdukları

⁷⁰ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, II, 150.

rını iddia etmişlerdir. Nâsıbe'nin ise Hz. Ali, oğulları Hasan (ö. 49/669) ve Hüseyin (ö. 61/680) ile Ehl-i beyt'in diğer fertlerini âsî ve zâlim olmakla itham ettikleri bilinmektedir.⁷¹ Bunlar dışında özellikle Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634), Hz. Ömer (ö. 23/643), Hz. Âişe (ö. 58/677), Ebû Hüreyre (ö. 58/677), Muâviye b. Ebî Süfyân (ö. 60/679) ve başka sahâbiler hakkında ileri geri konuşanlar da vardır.

Hicrî I. (VII) asrın ikinci yarısından itibaren II. (VIII) asır boyunca ve III. (IX) asrın ilk yarısında yoğun bir şekilde devam eden bu fırkaların sözü edilen eleştirileri, III. (IX) asrın ikinci yarısından itibaren muhaddisler başta olmak üzere, kaleme aldıkları pek çok eserle ashâbı savunarak ve faziletlerini ortaya koyarak onlara cevap veren Selef-i sâlihîn ulemâsının gayretleri sayesinde durmuş, IV. (X) asrın başlarında ortaya çıkan Ehl-i sünnet ekolünün güçlenmesiyle gerilemeye başlayan bu fırkaların sahâbe konusundaki görüşleri terk edilmiş veya fırka olarak ortadan kalkmışlardır. Varlığını sürdüren Şîa'nın iddiaları ise daha sonra kaleme alınan güçlü bir takım eserler sayesinde reddedilmiştir.⁷²

B. Saygısızlığın Tarifi

Kaynaklarımızda sahâbeye saygısızlık genellikle *seb* ve *şetm* kelimeleriyle ifade edilmiştir. Bu kelimeler lügat anlamı itibariyle *sövmek* manasında kullanılır.⁷³ Ancak dilimizde kullanılan *küfretmek* anlamındaki sövmenin konumuzla alakası yoktur. Zira bir sinir boşalması olan bu kaba ifadenin sahâbe için değil, sıradan insanlar için kullanılması bile çok çirkin bir davranıştır ve karşı tarafa çok sahibinin kıymetini düşürür. Sahâbe ile ilgili *seb* ve *şetm* daha farklı anlamlar içermektedir.

Sahâbeye saygısızlık anlamı içeren terimler ile saygısızlık kabul edilen hususları şöylece sıralamak mümkündür: (1) Seb ve Şetm (sövmek): dil uzatmak, ta'n etmek, şahsiyeti zedeleyici asılsız itham ve tenkitlerde bulunmak. (2) Ta'yîb (ayıplamak): Akıl, din ve örf açısından doğru ve güzel bulunmayan hususları nisbet etmek. (3) Kazif (iftirada bulunmak): zina ettiğini iddia etmek veya veled-i zina olduğunu söylemek. (4) Fizikî kusurlarla anlatmak: Kör, topal, cüce, şişko... gibi vasıflar kullanmak. (5) Alay etmek, hafife almak. (6) Bu

⁷¹ Nâsır b. Ali Âiz, *Akide*, III, 889-1213.

⁷² Ebû Bekir b. el-Arabî'nin (ö. 543/1148) *el-Avâsım mine'l-kavâsım*, doğrudan sahâbe ile ilgili olmasa da sahâbe savunmasına geniş yer veren İbn Teymiye'nin (ö. 728/1327) *Minhâcü's-sünne* ve İbn Hacer el-Heytemî'nin (ö. 974/1566) *es-Savâ'iku'l-muhrika* isimli eserleri bu konuda yazılanlar arasında önemli bir yere sahiptir.

⁷³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I, 455-456.

maddelerde geçen hususları dolaylı ve üstü kapalı bir şekilde ifade etmek. Buna ta'riz denir.⁷⁴

C. Saygısızlığın Dinî Hükümü

Saygısızlık kabul edilen hususlardan her birinin dinen yasak olduğu ve bu tür davranışlardan uzak durulması gerektiği konusunda çok sayıda âyet ve hadis bulunmaktadır. Bir âyet-i kerîmede Cenâb-ı Hak "...Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin..."⁷⁵ buyurarak arkadan konuşmayı yasaklamıştır. Bir başka âyette de "Mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara yapmadıkları bir şeyden dolayı eziyet edenler, şüphesiz bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmişlerdir"⁷⁶ buyurulmuş ve Müslümanlara birbirleri hakkında konuşurlarken dikkatli davranmaları, aslı olmayan haberlere dayanarak iftira etmemeleri ve bu yolla günaha girmemeleri konusunda uyarıda bulunulmuştur. Çekiştirme ve arkadan konuşma işi genel olarak mü'minler hakkında günah ve yasak olduktan sonra, âyette "İnsanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmet"⁷⁷, hadiste de "İnsanların en hayırlı nesli"⁷⁸ şeklinde tarif edilen, ayrıca birçok âyet ve hadiste af, mağfiyet ve cennetle müjdelenen, bundan da ötesi asırlar önce bu dünyadan göçüp giden ashâb hakkında olursa daha büyük günah olacağı ve cezasının da ona göre verileceği muhakkaktır. Bunun yanında ashâbın çekiştirilmemesi ve hedef hâline getirilmemesi konusunda Hz. Peygamber'in özel uyarılarını ihtiva eden hadisler bulunmaktadır. "Ashâbımı çekiştirmeyin..."⁷⁹ ve "Ashâbıma dil uzatma konusunda Allah'tan korkunuz. Benden sonra onları kötü niyetlerinize hedef tutmayınız..."⁸⁰ şeklinde başlayan hadisler bunlardan sadece ikisidir.

Bütün bunlara dayanarak ashâba saygısızlığın haram bir davranış olduğunu, onları küçük düşürecek sözlerle anmanın büyük günah sayılacağını, ayrıca doğru olup olmadıkları kesin olarak ispat edilemeyen birtakım rivâyetlere ve tarihî vak'alara dayanarak onlar hakkında yanlış kanaate ve hükme varmanın iftira olacağını belirten Selef-i sâlihîn ile Ehl-i sünnet âlimleri, saygısızlıkta bulunan kimselerin dinî açıdan durumu hakkında iki görüş etrafında birleşmişlerdir. Bu iki görüşün sahipleri ve delillerini şöylece özetlemek mümkündür:

⁷⁴ "Seb" kelimesi ve muhtevasına giren hususlar hakkında geniş bilgi için bkz. Kâdi İyâz, *eş-Şifâ bi-ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ* (nşr. Muhammed Emîn Karaali ve dğr., I-II, Dımaşk ts., II, 473-474 (Kâdi İyâz, *eş-Şifâ*).

⁷⁵ el-Hucurât 49/12.

⁷⁶ el-Ahzâb 22/58.

⁷⁷ Âl-i İmrân 3/110.

⁷⁸ Buhârî, "Fezâilü ashâbi'n-nebi", I; Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 216.

⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 11; Buhârî, "Fezâilü ashâbi'n-nebi", 5; Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 221, 222.

⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 87; V, 54, 57; a. mlf., *Fezâilü's-sahâbe*, I, 48; Tirmizî, "Menâkıb", 58.

a. Ashâba Saygısızlık Küfürdür Diyenler ve Delilleri

Selef-i sâlihîn ve Ehl-i sünnet âlimlerinden bir kısmı sahâbe hakkında ileri geri konuşan, onları küçük düşürecek ifadelerle anan, hakaret ve buğz eden, lânetleyen, ayrıca adâletlerine dil uzatan bir kişinin küfür sayılacak bir davranışta bulunduğu, binaenaleyh tevbe etmemiş ve bu davranışından vazgeçmemişse kendisine mürted muamelesi yapılması gerektiği görüşünü benimsemişlerdir. İmam Mâlik'in (ö. 179/795) iki görüşünden birinin, sahâbeyi tekfir edenlerin öldürülmesi gerektiği istikametindedir.⁸¹ Bu görüşü benimseyenlerden Muhammed b. Yûsuf el-Firyâbî'nin (ö. 212/827) Hz. Ebû Bekir'e dil uzatan veya ona saygısızlık yapanın küfre girdiği ve cenaze namazının kılınmayacağı kanaatinde olduğu belirtilmektedir.⁸² el-Hümeydî (ö. 219/834) bu konudaki görüşünü "Ashâba veya onlardan birine saygısızlık yapan ya da onları uygunsuz sözlerle anan kimse - âyette bahsi geçen onları hayırla yâd etme emrine⁸³ uymadığı için - sünnet yolu üzere değildir, fey'de de pay hakkı yoktur",⁸⁴ Ebû Zür'a er-Râzî (ö. 264/878) ise "Resûlüllâh'ın ashâbından birini küçümseyici sözlerle anan ve saygısızlıkta bulunan bir kimseyi görürsen bil ki o zındıktır..."⁸⁵ sözleriyle ifade etmiştir. Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) iki görüşünden birinin de bu doğrultuda olduğu rivâyet edilmektedir.⁸⁶ Genel olarak Hanbelî ulemâsı ve bunlardan özellikle Gulâmü Hallâl olarak bilinen Abdülazîz b. Ca'fer (ö. 363/973), kötü söz söyleyerek ashâba saygısızlıkta bulunan ve onlara dil uzatan Havâric ve Şîa gibi fırka müntesiplerinin küfre girdikleri ve bunlarla evlilik yapılamayacağı görüşünde oldukları belirtilmektedir.⁸⁷ Hanefî ulemâsının önde gelenlerinden et-Tahâvî (ö. 321/933) akâid konusundaki meşhur eserinde bu konuya değinirken sözünü "Ashâbı sevmek din ve iman, onlara buğz etmek ise küfür, nifâk ve tuğyândır"⁸⁸ cümlesiyle özetlemiştir. İmam es-Serahsî de (ö. 483/1090) fıkıh usulüne dair kaleme aldığı eserinde ashâbı öven âyet ve hadisleri zikredip İslâm'ın bize onlar yoluyla ulaştığını belirttikten sonra sözü "Kim ashâba dil uzatır, onlara saygısızlıkta bulunursa o dinden çıkmış, İslâm'a cephe almıştır ve tevbe etmezse cezası ölüm olur"⁸⁹ şeklinde bağlamıştır. Ebu's-Senâ Mahmûd el-Âlûsî (ö. 1270/1853), Hanefî fukahâsının çoğunun bu kanaati paylaştıklarını söyler.⁹⁰ Şâfiî fukahâsından Kâdî Hüseyin b. Muham-

⁸¹ Kâdî İyâz, *eş-Şifâ*, II, 611.

⁸² İbn Teymiye, *es-Sârimü'l-meslûl*, s. 570.

⁸³ el-Haşr 59/10.

⁸⁴ Ebû Bekr Abdullâh b. Zübeyr el-Hümeydî, *Usûlü's-sünne* (nşr. Habîbürrahmân el-A'zamî, I-II, Beyrut 1409/1988 (el-Hümeydî'nin *el-Müsned*'i içinde, II, 546-548).

⁸⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye* (nşr. Ahmed Ömer Hâşim, Beyrut 1406/1986, s. 67.

⁸⁶ İbn Teymiye, *es-Sârimü'l-meslûl*, s. 571.

⁸⁷ İbn Teymiye, *a.g.e.*, s. 570.

⁸⁸ İyâde Eyyûb el-Kubeyî, *Sahâbetü Resûlillâh fi'l-Kitâb ve's-Sünne*, Dımaşk-Beyrut 1407/1986, s. 336-337 (Kubeyî, *Sahâbetü Resûlillâh*).

⁸⁹ Şemsüleimme es-Serahsî, *Usûl* (nşr. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî, I-II, Beyrut 1414/1993, II, 134.

⁹⁰ Kubeyî, *Sahâbetü Resûlillâh*, s. 337.

med el-Mervezî de (ö. 462/1069) Hz. Ebû Bekir ve Ömer'i saygısızca anmanın küfür olduğu görüşündedir.⁹¹

Bu görüşü benimseyenlerin sayısını çoğaltmak mümkündür. Ancak bunların isimlerini saymak yerine onları bu kanaate götüren gerekçeler üzerinde durmak kanımızca daha uygun olur. Bunlar derler ki ashâba saygısızlık etmek, onları uygunsuz sözlerle anmak veya eleştirmek ucu Hz. Peygamber'e uzanan çirkin bir davranıştır ki bunu yapmakla Resûlüllâh (s.a.v.) küçük düşürülmüş ve bu yolla ona eziyet edilmiş olur. Zira ashâbı o yetiştirmiş, tezkiye etmiş, onları hayırla anmış ve hayırla anılmalarını tavsiye etmiştir. Bilindiği gibi Resûlüllâh'a eziyet küfürdür. Binaenaleyh ashâba saygısızlık da küfür olur.⁹² Yine derler ki, ashâbı saygısızca anmak ve onları tenkit etmek İslâm'ı devre dışı bırakmaya götürür. Çünkü İslâm'ı bize Resûlüllâh'tan nakledenler onlardır. Nitekim el-Kurtubî (ö. 671/1272) bu konuya değinirken "Kim ashâbdan birine saygısızlıkta bulunur veya rivâyetine dil uzatırsa Cenâb-ı Hakk'ın onlar hakkındaki ta'dilini reddetmiş ve İslâm'ın esaslarını iptal etmiş olur"⁹³ demektedir. Dediklerinden biri de ashâba saygısızlık yapmak, Kur'an ve Sünnet'le sabit olup üzerinde icmâ bulunan bir hususa muhâlefet etmektir. Zira ashâbın fazilet ehli bir nesil oldukları ve cennetle müjdelendikleri âyet ve hadislerde belirtilmiştir. Kur'an'ın bir âyetine muâriz düşmek veya onu delil olarak kabul etmemek kişiyi İslâm'dan çıkardığına göre, ashâba saygısızlık yapanlar da ilgili âyetleri göz önüne almayıp hilâfına hareket ettikleri için dinden çıkmışlardır.⁹⁴

Ashâba saygısızlıkta bulunanların tekfir edileceğine delil olarak getirilen bu gerekçeler çeşitli yönlerden eleştirilmiştir. Bunlardan birinci gerekçe, ashâba sırf sahâbî oldukları için saygısızlık yapan veya onlara dil uzatanın gerçekten Resûlüllâh'a eziyet etmiş ve küfre girmiş olacağı, ancak bir te'vile dayanarak bu işi yapanların tekfirinin mümkün olmadığı şeklinde reddedilmiştir. Hâriciler Hz. Ali'yi tekfir ettikleri halde kendisinin onları tekfir etmemesi bu hususa delil olarak getirilmektedir.⁹⁵ Ashâba saygısızlık ile onları eleştirmenin İslâm'ı iptale götüreceği şeklindeki tekfir gerekçesi ise, nesil olarak sahâbeyi ta'n ve tekfir etmek söz konusu olursa bu hakikaten İslâm'ı iptale götüreceği için bunu yapanın tekfir edileceği, ancak ashâbdan bazı fertler hakkında konuşmakla şer'atin iptali söz konusu olmayacağı için bunu yapanların tekfir edilmeyeceği belirtilerek reddedilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ali'yi halife yapmadıkları için bütün ashâbı, hakkını aramadığı için de Hz. Ali'yi tekfir

⁹¹ Tekıyyüddin es-Sübki, *es-Seyfü'l-meslûl alâ men sebbe'r-resûl* (nşr. İyâd Ahmed el-Avc), Amman 1421/2000, s. 423 (Sübki, *es-Seyfü'l-meslûl*).

⁹² İbn Teymiye, *es-Sârimü'l-meslûl*, s. 580.

⁹³ Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, I-XX, Kahire 1387/1967, XVI, 297.

⁹⁴ Kuyeysi, *Sahâbetü Resûlillâh*, s. 338.

⁹⁵ Kubeysi, *a.g.e.*, s. 342.

eden Şîa'nın Kâmilîye⁹⁶ fırkası tekfir edildiği⁹⁷ halde sahâbeden müstakil olarak bazı şahısları eleştiren veya onlar hakkında konuşan Havâric ve Mu'tezile'ye mensup bazı şahıslar tekfir edilmemiştir. Zira, bir veya bir kaç ferдин eleştirilmesi ile İslâm'ın iptali mümkün değildir.

İcmâ olunmuş bir mesele ile Kur'ân ve Sünnet'in mütevâtir nassına muhâlefet ve Kur'ân'ı delil olarak kabul etmeme şeklinde ileri sürülen tekfir gerekçesine gelince, bunlar hakikaten küfre götüren ve dinden çıkararak hususlardır. Bir şartla ki câiz olan bir te'vile dayanmamış olacak. Şayet ulu orta bir şekilde tekfire gidilecek olursa o takdirde Havâric ve Mu'tezile gibi fırkaların müstensiplerinden çok kimseyi tekfir etmek gerekirdi. Oysa ilk dönemlerden itibaren selef ve halef âlimleri böyle toptan bir tekfire gitmemişlerdir. Sadece dinen zarûrî olan herhangi bir şeyi - te'vil ederek de olsa - inkâr eden tekfir edilmiştir.⁹⁸ Ayrıca sarîh nassın hilâfına görüş bildiren veya kesin bir delili inkâr edenin haktan saptığı ve küfre girdiği belirtilmiştir. Nitekim Hz. Âişe'ye atılan iftira âyetle yalanlandığı halde bunu hâlâ savunan ve geçmiş gibi tekrarlayanlar, ayrıca sahâbî olduğu âyetle sâbit olan Hz. Ebû Bekir'in sahâbîliğini inkâr edenler, hükmü açık nassa karşı geldikleri için tekfir edilmiş ve bu tekfir bütün âlimler tarafından onaylanmıştır.⁹⁹

Özetle söylemek gerekirse, ashâbî çekiştirmenin, onlar hakkında ulu orta konuşmanın ve kendilerine saygısızlık yapmanın tekfiri gerektirdiği bazı âlimler tarafından görüş olarak ileri sürülmekte ise de, delil olarak getirilen hususların ikna edici bulunmaması sebebiyle bu görüşün kabulü mümkün görünmemektedir.

b. Ashâba Saygısızlık Fısk ve Dalâlettir Diyenler ve Delilleri

Ashâba saygısızlığın küfür sayılması gerektiği görüşünü aşırı bulan bir kısım âlimler, bu davranışın küfür değil de fısk ve inanç konusunda sapıklık olacağı, ayrıca bu işi yapan kimseye ta'zîr cezası verilmesi veya te'dîb edilmesi gerektiği görüşünü benimsemişlerdir. İlk devir âlimlerinden İbrahim en-Nehâî (ö. 95/713) ile Ebû İshak es-Sebîî'nin (ö. 127/744) bu kanaatte oldukları belirtilmektedir.¹⁰⁰ Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) iki görüşünden birinin bu istikamette olduğu,¹⁰¹ Ebu't-Tayyib el-Bâkullânî'nin de (ö. 403/1012) aynı görüşü

⁹⁶ Kâmilîye fırkasının bu konudaki görüşü için bkz. Muhammed b. Abdülkerim eş-Şehristânî, *el-Mülel ve'n-nihal* (nşr. Ahmed Fehmî Muhammed), I-III, Beyrut 1413/1992, I, 178.

⁹⁷ Kâdî İyâz, *eş-Şifâ*, II, 610.

⁹⁸ Kuyeyisî, *Sahâbetü Resûlillâh*, s. 344.

⁹⁹ İbn Âbidîn, *Tenbîhü'l-vülât ve'l-hukkâm alâ ahkâmî şâtîmi hayri'l-enâm ev ehadi ashâbihi'l-kirâm aleyhi ve aleyhimü's-salâtü ve's-selâm*, Beyrut ts. (*Mecmûatü Resâilî İbn Âbidîn* içinde, I, 314-371, I, 367 (İbn Âbidîn, *Tenbîhü'l-vülât ve'l-hukkâm*).

¹⁰⁰ İbn Teymiye, *es-Sârimü'l-mestûl*, s. 578.

¹⁰¹ İbn Teymiye, *a.g.e.*, s. 571.

paylaştığı nakledilir.¹⁰² Daha sonra gelenlerden Abdullâh b. Mahmûd el-Mevsilî (ö. 683/1284) “Sahâbeden birini saygısızca anmak veya ona buğz etmek küfür olmaz ancak sapıklık sayılır”,¹⁰³ İbn Teymiyye (ö. 728/1327) “Ashâba dil uzatmak Kur’ân ve Sünnet’te haram kılınmış bir iştir,... Peygamberler dışında bir kimseye dil uzatmak küfrü gerektirmez”,¹⁰⁴ Ali el-Kârî (ö. 1014/1605) “Kim sahâbeden biri hakkında ileri geri konuşarak saygısızlıkta bulunursa, icmâ ile fâsık ve bid’atçıdır”, İbn Âbidîn (ö. 1252/1836) ise “Hz. Ebû Bekir ve Ömer’i ya da ashâbdan herhangi birini çekiştiren kimsenin mutlak mânada küfre gireceğine dair hüküm, fetva vermeye elverişli olmayan zayıf bir görüştür”¹⁰⁵ diyerek aynı paralelde görüş belirtmişlerdir. Yine meşhur âlimlerden en-Nevevî (ö. 676/1277) ve el-Kastallânî (ö. 923/1517) bu işin haram kılınan çirkin işlerden biri sayıldığını, et-Teftazânî (ö. 797/1395) ashâba saygısızlığın ve onlar hakkında ileri geri konuşmanın bid’at ve fâsıklık olduğunu vurgulamışlardır.¹⁰⁶ Konuya dair görüşleri naklettikten sonra Tekıyyüddîn es-Sübki (ö. 756/1355) tarafından söylenen şu ifade bu noktada son söz olmaya elverişlidir. O şöyle der: “Ashâba saygısızlıkta bulunan kimselerin tekfir edilemeyeceğini söyleyen âlimler, fâsık oldukları konusunda icmâ etmişlerdir.”¹⁰⁷

Bu grupta yer alan âlimlerden bir kısmı, sahâbe hakkında ileri geri konuşan ve onlara saygısızlıkta bulunan kimselere cezâi müeyyideler de öngörmüşlerdir. Bunlardan İmam Mâlik (ö. 179/795) “Ashâba dil uzatan te’dîb edilir”¹⁰⁸ derken, İshak b. Râhûye (ö. 238/853) görüşünü “Resûlüllâh’ın ashâbına dil uzatan cezalandırılır ve hapse atılır”¹⁰⁹ şeklinde ifade etmiştir.

Bu görüşün sahipleri şu üç hususu dikkate alarak sözü edilen sonuca ulaşmışlardır: (1) Mücerred olarak dil uzatmak veya saygısızlıkta bulunmak sadece peygamberler hakkında olursa küfrü gerektirir ve dinden çıkmaya sebep olur. (2) Ashâba tek tek iman etme mecburiyeti yoktur. Böyle olunca onlardan birine saygısızlık etmek veya dil uzatmak Allah’a, meleklerle, kitaplara, peygamberlere ve âhîret gününe olan inanca zarar vermez. 3. Hz. Peygamber devrinde sahâbe hakkında ileri geri konuşan olmuş, Efendimiz bunu duymuş, ancak bu işi yapan kimsenin küfrüne hükmetmediği gibi kâfir veya mürted muamelesi de yapmamıştır. Sadece böyle bir davranışın bir daha tekrarlanmaması konusunda uyarıda bulunmuştur. Buhârî ve Müslim’de tahrîc edilen “Ashâbımı çekiştirmeyin...”¹¹⁰ anlamındaki meşhur hadisin sebab-i vürûdu iki kişi arasında

¹⁰² Ebû Bekr el-Bâkullânî, *el-İnsâf fî mâ yecibü i’tikâdühü velâ yecüzü’l-cehlü bihi* (nşr. Muhammed Zâhid el-Kevserî), Kahire 1413/1993, s. 68.

¹⁰³ Kuyeyisî, *Sahâbetü Resûlillâh*, s. 339.

¹⁰⁴ İbn Teymiyye, *es-Sârimü’l-meslûl*, s. 571, 579.

¹⁰⁵ İbn Âbidîn, *Tenbihü’l-vülât ve’l-hukkâm*, I, 367.

¹⁰⁶ İbn Âbidîn, *a.g.e.*, I, 367.

¹⁰⁷ Sübki, *es-Seyfü’l-meslûl*, s. 424.

¹⁰⁸ İbn Teymiyye, *es-Sârimü’l-meslûl*, s. 569.

¹⁰⁹ İbn Teymiyye, *a.g.e.*, s. 568.

¹¹⁰ Buhârî, “Fezâilü ashâbi’n-nebi”, 5; Müslim, “Fezâilü’s-sahâbe”, 221.

geçen bir olaydır. Nakledildiğine göre, bir tartışma esnasında meşhur sahâbilerden Hâlid b. Velîd (ö. 21/642) ilk Müslümanlardan ve Aşere-i mübeşşere'den olan Abdurrahmân b. Avf (ö. 32/652) hakkında hoş olmayan bazı şeyler söylemiş, bunu duyan Hz. Peygamber de onun dikkatini çekmiş ve yukarıdaki sözlerle böyle bir şeyi bir daha tekrarlamaması konusunda uyarılmıştır.¹¹¹

Sözün özü, sahâbe hakkında ileri geri konuşmak, onlara karşı saygısızlık yapmak ve eleştirmek küfrü gerektiren bir davranış olmasa bile en azından fâsıklık ve inanç açısından sapıklık olarak kabul edilmiş, uzak durulması gereken haram ve çirkin işlerden biri olarak değerlendirilmiştir.

IV. Literatür

Tespit edebildiğimiz kadarıyla ashâba saygısızlığın dinî hükmünü ve bu işin yanlışlığını ortaya koyma konusunda kaleme alınan müstakil ilk telif Muhammed b. Sehnûn et-Tenûhi'nin (ö. 265/878) *Risâletü'n-nehyi an sebbi's-sahâbe* isimli risâlesidir. Muhtasar olduğu anlaşılan ve günümüze ulaşmayan bu risâleden sonra Kâdi İyâz (ö. 544/1149) konu ile ilgilenmiş ve *es-Seyfü'l-meslûl alâ men sebbe ashâbe'r-resûl* isimle bir eser kaleme almıştır.¹¹² *es-Seyfü'l-meslûl* günümüze ulaşmadığı için muhtevası hakkında konuşma imkânı bulunmamaktadır. Ancak Kâdi İyâz'ın bir diğer eseri olan *eş-Şifâ bi-ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ* isimli eserinin sonunda, ashâba saygısızlıkta bulunmanın ve onlara dil uzatmanın dinî hükmü konusunda açtığı başlık altında verdiği bilgiler,¹¹³ *es-Seyfü'l-meslûl*'ün muhtevası hakkında da fikir vermekte ve bu konudaki bilgileri ve görüşleri güzel bir şekilde toplayıp tasnif ettiğini göstermektedir. Kâdi İyâz'dan yaklaşık bir asır sonra vefat eden Ziyâüddin el-Makdisî'nin (ö. 643/1245) kaleme aldığı *en-Nehyü an sebbi'l-ashâb ve mâ fîhi mine'l-ismi ve'l-ikâb* isimli eseri günümüze intikal etmiştir.¹¹⁴ Eserine ashâbın faziletine dair âyet ve hadisleri zikrederek başlayan müellif, daha sonra bazı sahâbi ve tâbiilerin sahâbeye saygı konusundaki görüşlerini sıralamış, eserin sonunda ashâba saygısızlık ve dil uzatma konusunda cür'etkâr davranan kimselerin başına gelen çeşitli olaylardan örnekler vermiştir.¹¹⁵

Hicrî 756 (1355) yılında vefat eden Tekyyüddin es-Sübki'nin ashâba saygısızlıkta bulunanlara tahsis edilen ve günümüze ulaşmayan *es-Seyfü'l-meslûl alâ men sebbe ashâbe'r-resûl*¹¹⁶ isimli eseri hakkında bilgi elde edilememiştir. es-Sübki, Hz. Peygamber'e saygısızlık konusunda kaleme aldığı *es-Seyfü'l-meslûl*

¹¹¹ Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 222.

¹¹² Hacı Halife, *Keşfü'z-zunûn an esâmî'l-kütüb vel'-funûn* (nşr. Şeraftin Yaltkaya-Rifat Bilge/I-II, İstanbul 1971, II, 1018 (*Keşfü'z-zunûn*)).

¹¹³ Bkz. Kâdi İyâz, *eş-Şifâ*, II, 651-658.

¹¹⁴ Eser Muhyiddin Necib tarafından tahkik edilmiş ve yayınlanmıştır. Kuveyt-Beyrut 1413/1992.

¹¹⁵ Ziyâüddin el-Makdisî, *en-Nehyü an sebbi'l-ashâb*, s. 89-114.

¹¹⁶ *Keşfü'z-zunûn*, II, 1018.

alâ men sebbe'r-resûl isimli eserinde bir başlık açmış ve sahâbeye saygısızlık konusunu ele almıştır.¹¹⁷ Aynı şekilde İbn Teymiye de (ö. 728/1327) Hz. Peygamber'e saygısızlığın dinî hükümünü anlatmak üzere kaleme aldığı *es-Sârimü'l-meslûl alâ şâtimi'r-resûl* isimli eserinin sonunda ashâba saygısızlıkta bulunan kişilerin dinî açıdan durumu hakkında bilgi vermek için ayrı bir başlık açmış ve yaklaşık yirmi sahife içerisinde bu konuda bilinenleri özetlemiştir.¹¹⁸

Bunlar dışında konu ile alakalı olarak Bahrak İakabıyla meşhur Şâfiî âlimi Muhammed b. Ömer el-Hadramî (ö. 930/1523) *el-Husâmü'l-meslûl alâ müntekisî ashâbi'r-resûl* (Beyrut 2008); Osman b. Sened el-Basrî (ö. 1242/1826) *es-Sârimü'l-kirdâb fi nahri men sebbe ekâbira'l-ashâb* (Fihrisü'l-mahtûtât el-Arabîyye fi Hizâneti Kâsım Muhammed er-Receb bi-Bağdâd, QM Rajab 1965); Muhammed b. Ali eş-Şevkânî (ö. 1250/1834) *Hukmü men sebbe ehaden mine's-sahâbe*; Mahmûd Şükrü el-Âlûsî (ö. 1342/1923) *Sabbü'l-azâb alâ men sebbe'l-ashâb* (nşr. Abdullâh el-Buhârî, Riyad 1417/1997); Muhammed b. Yûsuf et-Tûnusî *es-Seyfü'l-yemânî el-meslûl fi 'unüki men ta'ane fi ashâbi'r-resûl* (Dimaşk 1936) ve Yâsîn Mustafa el-Farazî, *es-Seyfü'l-meslûl alâ mübgidî ashâbi'r-resûl* isimli birer eser kaleme almışlardır.

V. Sonuç

1. Sahâbe, adâlet ve fazileti Kur'ân ve Sünnet'le sâbit olan bir nesildir. Kur'ân-ı Kerîm'in birçok âyetinde ve Hz. Peygamber'in değişik hadislerinde kendilerinden övgü ile bahsedilmiştir.

2. İslâm'ı doğrudan Hz. Peygamber'den almaları, Efendimizi koruma ve İslâm'ı yayma konusunda fevkalâde fedakârlıklarda bulunmuş olmaları, başkalarına hiç bir zaman nasip olmayacak olan Hz. Peygamber'le arkadaşlık yapma nimetine ulaşmaları ve İslâm'ı kendilerinden sonra gelenlere aktaran güvenilir bir köprü olmaları sebebiyle ayrıcalıklı bir nesildirler.

3. İslâm'ın ilk döneminden itibaren ashâbın kendileri ve tâbiiler nesil olarak sahâbe konusunda hassâs davranmış, onların hukukunu korumuş, saygıda kusur etmedikleri gibi bu konuda duyarsız davrananları uarmaktan geri kalmamışlardır.

4. Ashâba karşı saygısızlık Selef-i sâlihîn çizgisinden ayrılan Şîa, Havâric, Mu'tezile ve Nâsibe gibi fırkalar tarafından başlatılmış ve sürdürülmüştür.

5. Bu çalışmada konu edilen saygısızlık sözcüğüne sövmek, hakaret etmek, ayıplamak, iftirada bulunmak, fizikî kusurlarla anlatmak, alay etmek ve hafife almak gibi noksanlık anlamı içeren her şey dâhildir.

¹¹⁷ Bkz. Sübkî, *es-Seyfü'l-meslûl*, s. 417-426.

¹¹⁸ Bkz. İbn Teymiye, *es-Sârimü'l-meslûl*, s. 565-587.

6. İslâm âlimleri, faziletleri Kur'ân ve Sünnet'le onaylanmış olan ashâba saygısızlığın dinî açıdan bir hüküm ifade etmesi gerektiği kanaatine varmış ve bu konuda değişik görüşler belirtmişlerdir.

7. Bir kısmına göre ashâba saygısızlık inanç açısından tehlikeli bir iştir. İnsanı küfre götürebilir. Zira bu davranışta sahâbeyi tezkiye eden âyet ve hadislerle muhâlefet söz konusudur.

8. Diğer bir kısmı ise ashâba saygısızlığın küfür değil de fiske ve dalâlet olduğu görüşündedir. Bunlara göre saygısızlıkta bulunan kimse tövbeye davet edilir, eğer vazgeçmezse te'dib edilir veya hapse atılır.

9. Öneme binaen ashâba saygısızlık konusunda geçmişten günümüze pek çok müstakil eser kaleme alınmış ve bunlar yoluyla ashâbın hukuku korunmuş, ayrıca onlara saygısızlığın önüne geçilmeye çalışılmıştır. Günümüzde de bu konuda yeni eserlerin telif edildiği görülmektedir.

"Sahâbe Hukûku ve Ashâba Saygısızlığın Dinî Hükümü"

Özet: Adâlet ve fazileti Kur'ân ve Sünnet'le sâbit olan sahâbe topluluğu Hz. Peygamber'in bizzat eğitiminden geçmiş, İslâm'ın pratik hayatta ilk numunesi olmuş, Efendimize hem beden ve hem de mal yoluyla hizmet etme şansını bulmuş, İslâm'ı Hz. Peygamber'in kendisinden öğrenip sonrakilere aktarmada köprü vazifesi görmüş önemli bir nesildir. Bu öneme binaen ilk dönemlerden itibaren ümmetin tamamına yakını onlara saygı duyarak haklarını korumuş, Şîa, Havâric, Mu'tezile ve Nâsibe gibi fırkaların oluşturduğu azınlık bir kesim ise bu anlayışı terk ederek sahâbeyi eleştirme ve onlara saygısızca davranışlarda bulunma yolunu tutmuştur. Kur'ân ve Sünnet'in sahâbe anlayışına uygun düşmeyen saygısızca davranışların dinî hükümünün ne olacağı konusu Selef-i sâlihîn ve Ehl-i sünnet âlimlerini epey meşgul etmiştir. Bu çalışmada ashâba saygısızca davranan kimseler hakkında ortaya atılan görüşler ile bunların delilleri üzerinde durulacak ve dinî açıdan durumları değerlendirilecektir.

Atıf: Mehmet Efendioğlu, "Sahâbe Hukûku ve Ashâba Saygısızlığın Dinî Hükümü", *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)* VIII/1, 2010, ss. 7-32.

Anahtar Kelimeler: Ashâb, sahâbe, sebb, saygısızlık, tâbiûn, Selef-i sâlihîn.